

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Türkiye Divanet Vakti
İstanbul Adana ve İzmir
Kütüphanesi
Prof. Dr. Nihad M. ÇETİN Bölümü

Doktora Tezi

**TANZİMAT DEVRİNDE
SHAKESPEARE
TERCÜMELERİ VE TESİRLERİ**

İNCİ ENGİNÜN

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1971

Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsünde yapılan «Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümeleri ve Tesirleri» adlı tez'n I. bölümünün IV. kısmı içine almaktadır.

Raportörler :

- 1 — Prof. Dr. Mehmet Kaplan
- 2 — Prof. Dr. Mîna Urgan

İmtihan Jürisi :

- 1 — Prof. Dr. Mehmet Kaplan
- 2 — Prof. Dr. Mîna Urgan
- 3 — Prof. Dr. Ahmet Caferoğ'u

İmtihan tarihi :

30.1.1968

MEHMED NÂDİR'İN SHAKESPEARE'DEN YAPTIĞI TERCÜMELER

İNCİ ENGİNÜN

Tanzimat devrinde Shakespeare tercümeleri ile dikkati çeken üçüncü şahıs Mehmed Nâdir'dir. Kıymetli bir riyaziyeci ve maarifçi olarak temayüz etmiş bulunan bu zatın Shakespeare tercümelerinden daha önce bahsedildiğine rastlamadım. Nâdir'i bizzat tanıyanlardan naklen, hakkında en geniş malûmâtı vermiş olan Osman Ergin ¹ onun tercümelerinden hiç bahsetmez. Osman Ergin bu malûmâtı Mehmed İzzet, Mehmed Emin, Haydar Vaner, Haydar Niyazi ve bizzat Mehmed Nâdir'in bir yazısına dayanarak, Numûne-i Terakki özel okulu dolayısıyla verir ve onun oldukça maceralı geçen hayatının mühim olaylarını ortaya koyar. Mehmed Nâdir'in bir ara Muallim Nâci ile günlük *Afak* gazetesini ve ilk talebe mecmualarından *Numûne-i terakki*'yi neşrettiğini zikreder.

Türkiye maarif tarihi'nde verilen bilgiyi şöylece özetleyebiliriz : Mehmed Nâdir kendi ifâdesiyle 'enfes-i âsâr'ı saydığı, Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük riyaziyeci Salih Zeki'nin hocasıdır ve devrinin ileri gelen fencileri tarafından büyük bir dehâ kabul edilir. Şöhreti, halli imkânsız görülen problemleri çözmesiyle Avrupa'ya da yayılan Mehmed Nâdir, tahminen 1854 tarihinde Sakız'da doğmuştur. Fakir bir aileye mensûbtur. Tahsilini Bursa ve İstanbul'da Harbiye ve Bahriye mekteplerinde tamamlamış, mülâzim-i sânilikle mezûn olduktan üç ay sonra, kendi ifâdesiyle, henüz yirmi iki yaşlarında iken Heybeli ada Bahriye mektebinde muavinliğe tayin edilmiştir. Az sonra bu vazifesine ilâveten Darü's-şafaka'daki hocalığı da başlar (1295/1878).

1296-1298 arasında Nâdir'in bilinmeyen bir sebeple arkadaşı Hüseyin Avni ile birlikte Kıbrıs veya Londra'ya kaçtığı, İstanbul'a döndüğünde

bir müddet hapsedildiği söylenir. Fakat bu nokta oldukça karanlıktır. Mehmed İzzet'e göre Kıbrıs'a kaçıp orada gazete çıkartmak istemiş, hurûfât almak için İstanbul'a döndüğünde yakalanmıştır. Mehmed Emin ise iki arkadaşın Londra'ya kaçarak, orada riyaziye derslerine devam ettiklerini, siyasetle uğraşmadıkları için de İstanbul'a dönüşlerinde sadece askerlikten tardedildiklerini ileri sürer.

Devlet hizmetinden, mahiyeti pek vâzih olarak bilinmeyen bu firâr suçu ile uzaklaştırılan Nâdir, bundan sonra hayatını husûsî okullardaki hocalıklarla geçirir. 1298 de Şemsü'l-maarif ders nazırıdır ². 1300/1884 yılında Numûne-i Terakki mektebini açar. Devrinde büyük şöhret kazanan bu hususî mektep hakkında gazete ve mecmualarda bol bol haberlere rastlanır ³. Devrinin uyanık ve kıymetli hocalarının toplandığı bu mektep istibdad devrinde, nihayet II. Abdülhamid'in dikkatini çeker. Kendisi de Jön Türklükle ithâm edilmektedir. 1313/1895 yılında Abdülhamid'i halledip yerine Reşad Efendi'yi iclas için bir plân hazırlanır da Nâdir bir sarhoşluk anında bu işle ilgili kimselerin adlarını açıklar. Başka ihbârlarla birlikte, üç yüz civarında münevver sürülür. Bunların arasında Nâdir'in yakın arkadaşı Hüseyin Avni de vardır. Nâdir, kendisi de gizli cemiyete dahil olduğu halde ifşaatının mükâfatı olarak, Numûne-i Terakki elinden alınmakla beraber, Aşiret mektebine müdür tayin edilir. Bu vazifesi 1318/1902 ye kadar sürer. 1318/1319 arası Cemiyet-i rûsûmiye'ye aza tayin edilmiştir. 1319/1903 te Haleb Maarif müdürlüğü vazifesi ile İstanbul'dan uzaklaştırılır. Bu sürgünün sebebi talebe isyanında müşevvik olarak görülmesidir.

1908 inkılâbına kadar Haleb'te kalan Nâdir, İttihatçılar tarafından azledilerek Fizan'a sürülürse de, İttihatçılardan olan, dostu Şükrü Kâmil'in tavassutu ile Fizan'a gitmekten kurtularak, 1911 e kadar Trablus'ta, Trablus'un işgâli üzerine 1328/1912 ye kadar Edirne'de kalır ve Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgali üzerine İstanbul'a gelir.

Maddî durumu bozuktur. Numûne-i Terakki'yi tekrar açmasına izin verilmez. Bu sırada eski talebelerinden Fuad Şemsî onu Darü's-şafaka'ya alır. 1331/1915 de yeni açılan İnas Darü'l-fünûn'unda hesap öğretmenliğine, 1335/1919 da Darü'l-fünûn'da yeni ihdâs edilen Nazariye-i a'dâd kürsüsüne getirilir. İnas Darü'l-fünûn'unda okuttuğu ders notlarını bastırmıştır ⁴. Vefatı 13 Aralık 1927 tarihindedir.

Devrinde hayli methedilir. Maarifçiliği yanında, tedris usûlleri tarihi ve nazariyeleriyle ilgili yazıları da vardır ⁵.

Bu kısa özetin gösterdiği gibi, Nâdir oldukça maceralı bir hayat yaşamış, maarif ve fennî konularda yazılar yazmıştır. Bu araştırma

dolayısıyla bizi ilgilendiren tarafı Shakespeare'den yapmış olduğu tercümeleridir.

1299-1304 yılları arasında muhtelif dergilerde *Hâver*, *Güneş*, *Âfak*, *Envâr-ı zekâ*, *Numûne-i terakki*, *Mir'at-i âlem* mecmuaları ve *Tercüman-i hakikat* ve *Tarîk* gazetelerindeki tercüme ve telifleriyle dikkati çeker. Bu dergilerden bazılarının yazı heyetlerine dahildir, bazılarında arada sırada yazılar gönderir. Bu yazılar arasında bulunan maarif ve terbiye ile ilgili yazılar ve fennî yazılardan, araştırma konusunun dışında olduğu için bahsedilmeyecektir. Çoğunluğu teşkil eden bu tip yazılardan başka, Shakespeare yanında, muhtelif yabancı yazarlardan da tercümeleri vardır ⁶.

Mehmed Nâdir en çok Shakespeare'den tercümeler yapmıştır. Ancak kendisinden bir Shakespeare mütercimi olarak bahsedildiğine dair herhangi bir kayda rastlamadığım için, mütercimin bütün tercümelerinin kronolojik bir listesini vermeği uygun buluyorum.

- 1881 *Hamlet* (II-2, 109-122; I, 2, 86-94; I-2, 129-136)
Hazine-i evrak, nr. 39, s. 617 (Eylül 1881)
- 25 C. ahir 'Shakespeare'in âsâr-ı nâdiresinden *'Kıskançlar'* nâm
 1299/1882 beş piyesin lâıykıyla anlaşılması için Victor Hugo-zâde François tarafından bir suret-i edibânede kaleme alınmış olan esâtir-i evveline dair malûmât'
Mir'at-i âlem, nr. 6, s. 81-87; nr. 7, s. 108-110, Receb 1299/28 Mayıs 1882; nr. 8, s. 124-126, 25 Receb 1299/11 Haziran 1882.
- 1882/1299 *Kış masalı* (Robert Greene'in *Pandosto*'su) Matbaa-i Esad İzzet, 45 s.
- 1882/1299 (*William Shakespeare*) in *Kıskançlar nâm beş piyesi üzerine Victor Hugo-zâde François tarafından bir suret-i edibânede kaleme alınmış olan malûmât*, Cemiyet-i hâdim-i terakki-yi maarif kütüphanesi, 36 s.
- 1885/86 *Shakespeare bir heykele muhtaç mıdır?* Victor Hugo'dan tercüme, *Envâr-ı zekâ*, 1301, nr. 26, s. 561-565.
- 1885/86 Cümel-i muntehabe (Shakespeare'den iki cümle) *Envâr-ı zekâ*, 1301, nr. 26, s. 585.
- 2 Şubat 1888 *Sonnet 91, 92, 9, 132, 154 Tarik*, nr. 1407.
- 5 Mart 1888 *Sonnet 24, 46, 47, 139, 113 Tarik*, nr. 1418
- 8 Mart 1888 *Sonnet 149, 44, 142, Troilos ve Kressida* (I-1, 1-12, I-1, 31-58), *Tarik*, nr. 1421.
- 14 " " *Romeo ve Juliet* (II-2, 33-81); *Kleopatra ve Antuwan* (IV-14, 27-4); *Sonnet 75, 56, 14 Tarik*, nr. 1427.

- 15 Mart 1304 *Sonnet 24, 46, 47, 139, 113, Numûne-i terakki*, nr. 9. s. 107-108 (Bu soneler daha önce *Tarik*'te neşredilmiştir. nr. 1418)
- 17 " " *Sonnet 27, 28, 43, The Passionate Pilgrim 14.*, *Tarik*, nr. 1430.
- 22 " " *Sonnet 78, 79, 38, 83, 84, 81, 63, Tarik*, nr. 1435.
- 1 " " *Sonnet 145, Venüs ve Adonis 115-12, Sonnet 140, Venüs ve Adonis 199-208, 211-216, Venüs ile Adonis 115-1164, Tarik*, nr. 1444.
- 8 Nisan " *Lucrece'in hetki* (özet ve 764-854, 876-896), *Tarik*, nr. 1452
- 22 Nisan 1888 *Sonnet 138, 148, 141, 150, Tarik*, nr. 1466.
- 9 Mayıs " *Sonnet 147, 148, 109, 110, 111, 112, 114, 95, 96 Tarik*, nr. 1482
- 23 " " *Lucrece'in hetki 1016-1057, Tarik*, nr. 1496.
- 23 " " " " 1058-1120, *Tarik*, nr. 1497.
- 25 " " " " 1121-1211, *Tarik*, nr. 1498
- 2 Haziran " *Bir âşıkânın tazallumâtı 1-15, Tarik*, nr. 1506.
- " " " " 16-23, *Tarik*, nr. 1507
- 8 " " " " 27-40, *Tarik*, nr. 1512
- 30 " " *Venüs ile Adonis 1-48, Tarik*, nr. 1532.
- 1 Temmuz " " " 49-95, *Tarik*, nr. 1533.

1 — KIŞ MASALI

Nâdir 1882 (1299) yılında Shakespeare'le ilgili iki küçük kitap neşreder. Bunlardan ilki 'Shakespeare nâm ingiliz edîb-i âzâmının âsâr-ı nâdiresinden *Kış masalı* unvanlı piyesinin romana tahvilidir' ⁸ adını taşır. Fakat bu eser Shakespeare'in *Kış masalı* olmayıp, Robert Greene'in piyese kaynaklık eden *Pandosto* adlı hikâyesidir. Hikâyeye başlamadan önce mütercim '*Kış masalı* nâm piyes Shakespeare'in eseridir. Atideki hikâye Robert Greene nâm zatın bil-istihrac rivâyetidir. Victor Hugo-zâde François tarafından fransızcaya tercüme edilmiştir' (s. 2) kaydı ile eseri ve kimden tercüme ettiğini kaydeder.

Fransızcaya ilk yapılan Shakespeare tercümelerinin en iyilerinden sayılan François-Victor Hugo'nun on sekiz cilt teşkil eden ve mütercime göre yeniden gruplandırılıp kaynakları ile birlikte incelenerek neşredilmiş bulunan bu tercüme külliyyatının tamamını göremedim. *Kış masalı* ve muhtemelen *Pandosto*'nun da içinde bulunduğu cilt göremediklerim arasındaydı.

Türk okuyucusuna yanlış da olsa Shakespeare'in *Kış masalı* bu

tercümeyle tanıtıldığı ve Shakespeare de piyesinde bu hikâyeyi çok yakından takip etmiş olduğu için, onu burada özetlemek istiyorum :

Pandosto, karısı Bellaria ve oğlu Garinter ile birlikte mesut bir hayat süren Bohemya kralıdır. Yakın dostu olan Sicilya kralı Egistus'un ülkesini ziyaretinde, kocasının hatırı için Bellaria, Egistus'a büyük yakınlık gösterir. Bu yakınlığı yanlış tefsir ederek, karısını kıskanan Pandosto hem karısını, hem de arkadaşını zehirlemeyi düşünür. Fakat sâkisi Franion bir türlü bu emri yerine getiremez ve durumu Egistus'a bildirir. Egistus gizlice Bohemya'dan kaçır. Kıskançlıktan gözü kararmış olan Pandosto karısını hapsedirir. Onu vatanına ihânet suçu ile muhakeme edecektir. Bellaria bu sırada hâmile olduğunu anlar. İyi kalbli zındancı, kralının kalbini yumuşatır ümidiyle bu müjdeyi ona götürürse de, Pandosto, bu çocuğun kendisinden olmadığını düşünerek, büsbütün öfkelenir. Çocuk doğunca onu süslü elbiseleriyle bir kayığa tek başına koyarlar. Bellaria, suçlu olup olmadığını Delfi adasındaki kâhinden sorulmasını diler. Teklifi kabul edilir. Kâhine gönderilen haberciler, Bellaria'nın masum olduğu haberini getirirler. Bu sırada sandalın dalgalar arasında kaybolduğu duyulur, Bellaria düşer ölür.

Halbuki dalgalar sandalı Sicilya sahillerine atmıştır. Fakir bir çoban olan Porrus onu bulur. Çocuğun yanında altın da vardır. Porrus ile karısı Mopsa, Fawnia adını verdikleri bu çocuğu büyütürler. Sicilya kralının oğlu Dorastus bu güzel çoban kızına âşık olur. İkisi buluşurlar. Bu buluşmalar Porrus ile Mopsa'nın kulağına gider. Çocuğun üstünde bulunan süslü kıyafetleri saklamış olduklarından, eğer o elbiseleri Sicilya kralına götürür ve hikâyeyi anlatırlarsa kızları ile Dorastus'un evlenebileceklerini düşünürler. Bu arada Fawnia ile Dorastus, uşak Capnio'nun hazırladığı plâna uygun olarak Sicilya'dan kaçmayı plânlamışlardır. Tam ayrılacakları sırada Porrus'u saray civarında gören Capnio, ne olur ne olmaz diyerek onu da bir hile ile gemiye sokar.

Fırtına gemiyi Bohemya sahillerine atar. Kızı olduğunu bilmediği Fawnia'ya âşık olan Pandosto, onu sevgilisinden ayırmağa çalışır. Fawnia'nın öz kızı olduğunu anladıktan sonra da intihar eder.

The Winter's Tale'in son Arden baskısını hazırlamış olan J. H. P. Pafford, Shakespeare'in bu hikâyeyi piyes haline sokarken yaptığı değişikliklere temas etmiştir ⁹. 1588 de basılmış olan Greene'in *Pandosto*'su ile yapılan bu mukayeseye göre, *Pandosto*'nun Porrus'un karısı Mopsa hariç bütün şahıslarını alan Shakespeare ayrıca yeni karakterler de ilâve ederek hikâyeyi zenginleştirir. Bohemya kral ve kraliçesi Sicilya, Greene'in Sicilya kralı Bohemya hükümdarı olur. Böylece Greene'de Sicilya'da yer alan vaka Bohemya'ya, Bohemya'daki Sicilya'ya nak-

ledilir. Kezâ, hikâyeyi de yakından takip eden Shakespeare, eserinde bazı değişiklikler yapmıştır. En mühimi, hikâyede Bellaria muhakemesinin sonunda ölür, Pandosto ise hikâyenin sonunda intihar eder. *The Winter's Tale*'de ise Hermione saklanır ve piyesin sonunda kocası Leontes ve kızı Ferdita ile yeniden buluşur ve barışırlar.

Nâdir'in bu tercümesi *Pandosto* ile karşılaştırıldığında Nâdir'in bir çok yerleri atladığı görülür. Ancak bu atlamaların Nâdir'e mi, yoksa François-Victor Hugo'ya mı ait olduğunu söyleyecek durumda değilim.

Nâdir ile Robert Greene'in metni arasında en mühim fark, kahramanların duygu ve düşüncelerini nakleden iç konuşmaların atlanmış olmasıdır. Atlanılan kısımlar şunlardır :

Pandosto'nun cinâyetine ortak etmek istediği Franion yalnız kaldığında ne yapması gerektiğini acı acı düşünür (s. 188); kocası tarafından atıldığı hapisşanede hâmile olduğunu anlayan Bellaria'nın talihe şikâyetleri (s. 191-192); Apollon mabedine yollanan adamların dönmesine kadar Bellaria ve Pandosto'nun düşünceleri ; Apollon'dan masumiyetini bildiren haberciler geldiğinde Bellaria'nın neşeli cevabı (s. 197); çocukları Garinter'in ölümünde Pandosto'nun ızdırabı (s. 198); Egistus'un oğlu Dorastus ile Dorastus'un evlenmesi konusunda geçen konuşma (s. 202-204); birbirlerine âşık olan Fawnia ile Dorastus'un bu durumlarından çekinmeleri ve aralarındaki konuşmalar (s. 206-209); iki gencin kaçarken Porrus'u yanlarına almalarını takip eden olaylar (s. 216-217); kendi kızına bilmeden âşık olan Pandosto'nun duyguları (s. 219); Fawnia'nın Dorastus'a karşı duyguları (s. 220-221). Bunlar bir veya daha fazla paragrafların atlandığı kısımlardır. Arada sadece bir iki cümle atlandığı kısımlar da vardır : Meselâ, Bellaria'nın çocuğuna veda ettiği kısımda iki cümle (s. 193) atlanmış.

Bu atlanmış olan kısımlar, vak'adan ziyâde, şahısların ruh hallerini ifâde eden iç konuşmalar veya hitaplardır. Mütercim metinde geçen mitolojik adları dip notlarında açıklar. Devir üslubundan pek ayrılmayan bu tercümenin aslı metne bağlı olduğu söylenilebilir.

Muallim Naci, Mehmed Şükrü, Tefrik Rıza ile birlikte *Afak* dergisinin yazı heyetine dâhil bulunan Nâdir'in bu tercümesi, dergide "Arkadaşımız Nâdir'in tercüme ettiği ingiliz edib-i âzâmı Shakespeare'in *Kış masalı* nâm romanı köprü başında kütübhâne-i Osmanîye'de bulunur" ilânı ile okuyucuya takdim edilir⁹.

Manzara mecmuasında *Shakespeare* adlı bir yazıda¹⁰ Shakespeare'den türkçeye yapılan tercümelerden bahsedilirken, "Shakespeare'in *Venedik taciri* nâm piyesi türkçeye romana tahvil olunmuş sureti tercüme

edilmiştir. Yine mumaileyh tarafından Victor Hugo'nun, Shakespeare'in *Kıskançlar* isimindeki piyesleri hakkında kaleme aldığı makale-i edibâne dahi lisanımıza naklolunmuş ve *Mir'at-i âlem*'imiz ile tercüme ve tab olunmuştur.

Numûne-i Terakki ders nazırı Nâdir Efendi'nin himmetiyle Shakespeare'in piyeslerinden *Kış masalı* ahar tarafından neşrolunmuştur" denilmektedir.

Bu yazıdan, birisinin *Venedik taciri* ile *Kıskançlar*'ı çevirmiş olduğu anlaşılmaktadır. *Kıskançlar*'ı çeviren (bu etüd Victor Hugo değil, oğlu tarafından yazılmıştır), Nâdir olduğuna göre *Venedik taciri*'nin de onun tarafından çevrilmiş olduğu düşünülebilir. Ancak araştırmalarım esnasında böyle bir eserle karşılaşmadım. Bu tarihlerde neşredilmiş bulunan (1301) Hasan Sırrı'nın *Venedik taciri* tercümesi ise bu yazıda zikredilmediğinden, ya müellifin bir hata işlediği veya bir mürettib hatası ile yazının karışmış olduğu düşünülebilir.

2- KISKANÇLAR

Nâdir'in Shakespeare'le ilgili ikinci tercümesi Victor Hugo-zâde François'nın yazdığı *Kıskançlar* makalesinin tercümesidir.

Shakespeare üzerinde yayınlanan ilk etüd olan bu makale *Mir'at-i âlem* dergisinin 30 Nisan 1882 tarihli sayısından itibaren şu başlıkla ilân ve tefrika edilmiştir¹¹:

"William Shakespeare'in âsâr-ı nâdiresinden "Kıskançlar" nâm beş piyesinin lâıyıklıya anlaşılması için Victor Hugo-zâde François tarafından bir suret-i edibânede kaleme alınmış olan esâtir-i evveline dair malûmât".

Üç sayı devam eden bu uzun makale, *Mir'at-i âlem*'in nâşiri olan Cemiyet-i hâdim-i terakki¹² tarafından yine muhtemelen aynı yıl içinde kitab şeklinde basılır¹³.

Bu uzun makalenin ilkinde sadece Nâdir imzâsını kullanan mütercim, son tefrikada M. Nâdir imzasını kullanır. Kitapta ise sadece Nâdir'dir.

François-Victor Hugo'nun yapmış olduğu tercümenin beşinci cildi *Les Jaloux* adını taşır. 1860 ta neşredilen bu ciltte, kıskançlık temini işleyen iki eser, *Cymbeline* ve *Othello* tercümeleri birlikte verilir. Bunun başında da iki eseri kaynak ve muhteva bakımından inceleyen uzun bir mukaddeme vardır. Nâdir'in tercüme ettiği makale, François-Victor Hugo'nun nerede çıktığını tesbit edemediğimiz bir makalesinden çevrilmiş olmalıdır.

Bu makale o devir türk okuyucusuna 4 şeyi birden tanıtmıştır :

- 1- Shakespeare'in eserlerinde kıskançlığa verdiği büyük ehemmiyet.
- 2- Shakespeare'in türkçeye çevrilmemiş bazı eserleri hakkında bilgi.
- 3- Eski grek mitolojisinin batılı eserlerde tuttuğu yer.
- 4- Shakespeare'in şahsı ile eserleri arasındaki münasebet.

Nâdir, tercümesinde Victor Hugo-zâde ve Shakespeare'in piyeslerinde geçen mitolojik varlıkları notlar halinde açıklar. Hâmid'in ve o devir türk yazarlarının eserlerinde, eski grek ve lâtın mitolojisine ait unsurların kullanılması bir moda haline gelmişti ¹⁴. Bu modanın doğmasında Shakespeare tercümeleri ile onun hakkında yazılan yazıların mühim bir rolü olmalıdır. Daha önce incelenmiş olan Hasan Sırrı da *Venedik taciri* ve *Sehv-i mudhik* tercümelerinde eserlerde geçen mitolojik adları dip notlarında açıklamıştır.

Victor Hugo-zâde makalesinin başında eski grek mitolojisinin beşerî mânâsını çok güzel belirtmiştir. Eski Yunanlılar beşerî ihtirasları bir takım tanrılar ve tanrıçalarla ifâde etmişlerdir.

"Bir kimse âşık mı idi? Tıfl-ı a'ma Cupidon ana rehberlik ederdi; kıskanç mıydı? Junon tarafından vikaye olunurdu. Harb ve kıtalde makbul muydu? Mars idi ki anı teşci eylerdi. Hasis miydi? Plutus tarafından mazhar-ı ilhâmât olurdu" (s. 4).

Daha sonra eski Yunanlıların sâfiyâne bir şekilde inandıkları bu tanrı ve tanrıçalar yok oldular. İnsanlık bu bâtil inançlardan kurtuldu.

"Lâkin bu âzâd ve halâs olmaklık acaba o rûh-ı insâniye iâde-i hürriyet-i tamme edebildi mi? Hayır, mabûdlar gitti; fakat arzular kaldı. Venüs nâbedîd oldu: Pek âlal Lâkin aşk alâhâlihî kaldı. Junon gâib olup gitti, fakat kıskançlık beka buldu. Furies'ler firâr ettiler; amma intikam onların yerine kaim oldu.." (s. 6).

Bu şekilde daha bir çok mitin insan ruhunda hangi ihtiraslara tekabül ettiğini belirten yazar, sözü Shakespeare'e getirerek şöyle diyor:

"İşte! bu sebebe mebnidir ki, "kader, Shakespeare'in tiyatrosu üzerinde sahne-i kadimede olduğu kadar kudret ve kuvvetini hâiz olarak kalmıştır. "Kader"e perestîştten ferâgat olundu ama, o hükûmet sürmekten vaz geçmedi. Dünyada artık mihrâb-i mer'îsi kalmadı, lâkin mabedini kalb-i beşerde muhafaza eyledi. Oracle sesi bundan böyle Pythonisse'in sedası değil ama arzusun sesidir. Arzu ise temevvüc ve halecanda, mütehevvir ve şûride-hal olmada Sibylle'den aşağı kalmadı" (s. 8-9).

Bundan sonra yazar, Shakespeare'in muhtelif eserlerinde, ihtirasların nasıl şahısları birbirine düşürdüğünü, şaşırttığını ve aldattığını, kahramanlarının adlarını zikrederek belirtiyor. Nâdir, sahife altlarındaki kısa notlarda bu şahısların Shakespeare'in hangi eserlerine aid olduk-

larını izâh etmiştir. Bu notlardan birinde oldukça fâhiş bir hata yapar. Desdemona'nın Macbeth'in zevcesi olduğunu kaydeder (s. 9).

"Artık Apollon nâmına değildir ki kader Clytemnestre için Oreste'e emir versin, fakat şefkat-i ferzendâne nâminadır ki, Claudius'u idâm etmek için Danimarka prensini icbâr ediyor" (s. 18) ¹⁵. "Bundan böyle bir bedduanın tesiriyle değildir ki "kader" Etéocle ve Polynice nâmlarında iki birâderi yekdiğeriyle döğüşmeğe sevk ve icbâr etsin; fakat hırs ve âz iledir ki Cawdor Thane'ine Duncan'ı öldürmek için emrediyor" ¹⁶.

"Bunların katillerine artık Agamemnon, Odipe, Thyeste tesmiye olunmaz; fakat Hamlet, Macbeth, Othello nâmları verilir" ¹⁷.

"Kurban ve fedâileri artık Iphigénie, Cassandre, Polyksene değil, lâkin Ophelia, Juliet ve Desdemona'dır (s. 9)" ¹⁸.

Eski Yunan mitolojisi ve Shakespeare'in eserlerine aid şahıslarla beşerî ihtiraslar arasında münasebet kuran bu girişten sonra, François-Victor Hugo, kıskançlık duygusunu ve Shakespeare'in eserlerindeki tezahürünü gözden geçirir.

"Kıskançlık, aşktan asla ayrılmaz, hatve-be-hatve aşkı takip eder; nasıl ki, gece gündüze ve hutut-i şuaiye gölgeye merbût ise, kıskançlık da aşka öylece rabt ve bend olmuştur" (s. 13-14).

"Aşk, ruhta cesaret, semahat, sadakat gibi hasâis-i ulviyeyi tehyic ederek, o ruhu tasfiye eder; bir nâ-merdi yiğit; bir hasisi civanmerd; bir menfaatperesti kahraman yapar. Kıskançlık kalbi karıştırarak, ta ka'ından mürailik, nankörlük, kin ve gayzı ve tehevvr tortularını üste çıkarır; bir şecii korkağa, bir bahadırı casus ve hilekâra ve bir silâh-şör cengaveri katil ve cânîye tahvil eder.

Bu tebeddülât ve tahavvülâtan ictinâb gayr-i mümkündür. Shakespeare'in tahayyül ettiği tabayi-i ulviyeden en âlâsını kıskançlığın tesirât-ı mahûfesine terk ve tâbi kılınız da bakınız, derhal, tahakkur ve tezellül ettiğini görürsünüz (s. 17)" diyen yazar, daha sonra Shakespeare'in piyeslerindeki kıskanç tipleri kısaca tahlil eder. ¹⁹

"Troilos'a baksanıza: Piriam'ın oğlu bir prens, Hektor'un bir biraderi ve Aşil'in bir hasm-ı ebedisi iken bir koket, kalbine bir takım mahûf arzular ilka ettiğinden Troilos, Truva'yı, ihtiyar pederini ve familya halkıyla vatanını terk ve fedâ ederek, metresini gözlemek için bir mahall-i mülâkata gidecek ve avdetinde hiddet ve gazabından etrafa köpükler saçarak, bazı kere düşmanlarını kayırdığından dolayı Hektor'u takdir edecek. Ve rakibini öldürmek için taharri ve tecessüs eyleyecektir".

"Bir diğeri Claudio'dur ²⁰. Aragon kralının muhabbetini kazanıp in'am ve ihsânını görmüş ve bütün İtalya kendisini takdir eylemiş ve

çünkü “bir kuzu çehresiyle bir arslanın görebileceği hizmetleri ifâ eylemiş”, Floransalı bir genç senyör idi. Messina hükümdarının kızına izhâr-ı hürmet ve mevedded ederek, dest-i izdivâcına nâil olduğu zaman, mumâileyhâya şöyle söyledi: “Madam, siz nasıl ki benimsiniz, ben de öylece sizinim”. Lâkin, Claudio’nun fikrinden bir şüphe geçerek, Troilos gibi, o da esnâ-yı leyde, mahbûbesinin penceresi altına gizlenecek, ve nezâket ve insaniyetini terk ve gâib etmek için, mumâileyhanın hâine ve zâniye olduğuna fuzûlî bir zehâb hasıl etmesi kifâyet eyleyecektir. Hero’yu ²¹ bir tuzâğa düşürecek ve bir ıfk u iftiranın sıkleti altında ezip rusvâ-yı âm etmek için tâ mihraba kadar çekip götürcektir” (s. 18-19).

Diğer bir kıskanç, *Kış masalı*’ndaki Leontes’dir ²². “Bu bir kral nediminden bâlâterdir. Çünkü bizzat kraldır, haşmetmeabdır. Bir mahalden geçerken, ahali, bir sanemin huzurunda olduğu gibi kendisine arz-ı perestîş edercesine ihtiramâtta bulunurlar idi. Bu zat-ı muhteşem, bir imparatorun kerime-i necibesıyla izdivac eyledi. Bu hükümdâr-ı celilü’s-şanı, merâtib-i ulviye-yi beşeriyenin müntehâsında gören insanlar, arzulara nisbetle bunu bir nokta-i münteni’ül-vusûl zan ve kıyas ederlerdi. Fakat, iş öyle değil, kıskançlık, bir tahtın merdivenlerini, ölüm kadar bir suhuletle çıkar. Kıskançlık, bu kralın kulağına yalnız bir fısıldayacak ve derhal ukalânın prensi olan Leontes cânilerin en ednâsı olacak ve sabâvet-i refikini tesmim etmek için, teşvikiyâtta bulunup zevcesiy-le kerimesini birlikte ilka eylemek kasdıyla bir ateş yığını ihzarını emredecektir!” (s. 19-20).

Dördüncü kıskanç, Shakespeare’in Cymbeline ²³ adlı piyesindeki, Leonatus Posthumus’tur. “Yetim doğmuş olan bu Posthumus Britanya kralı Cymbeline tarafından alınarak terbiye ve terfi edilmişti. Henüz daha genç iken “ulûmu, hava gibi teneffüs ederdi; daha sinninin ilk baharında mahsûlünün hasâdını etmiş ve gençliğin bir modeli, şeyhûhetin bir aynesini olmuştu.” İşte bizzat kralın kızıyla vâki olan izdivaçlarında, Posthumus’un şu değeri, kendini kıza küfvü add ve itibar edermiş idi. Muhabbetin gayr-i kabil-i itirâz olan şu bürhân ve delili hilâfına olarak, bilmem nasıl bir efsâne Posthumus’un gözlerini -Leontes ve Troilos gibi- fi’l-i katl ile kamaştırdı. Şu namuslu insan, Imogen’i bir tuzâğa düşürmek için sahtekârlığı kabul ve haydutluğu irtikâp edecek ve zevcesinin katilden halâsı için, uşağının itaatsizliği icâb edecektir” (s. 20-21).

O devirde ne asılları, ne de hikâyeleri türkçeye çevrilmemiş, sahne-de oynadıklarına dair rivayetlerin bile mevcûd olmadığı bu dört piyes

kahramanlarından sonra, en büyük kıskanç tipi olarak meşhûr Othello ele alınır.

“Bu magribî bir yüzbaşı olup Venedik cumhurunun, seçî ve kahraman türklere mukabele etmesine bu yüzbaşı sebep olmuştur. Bu bir bahadır ki: yüreğine, kılıcından daha âlâ su verilmiştir. Yüz hücumda ölüme dirsek urup geçti. Esâret çekti, titremeksizin merdümhârları ziyâret edip insanların canavar şeklinde bulunduğu savâhile seyâhat eyledi. Bu takdirce eğer kıskançlığın tecrübesine mağlûb olmaz bir fânî varsa, o da Othello’dur ²⁴. Othello’nun kıskanç olması! Bu mümkün olur şeylerden miydi? Altında tevellüd ettiği güneşi, anı tasfiye ederek, daimî surette şu mizâc-ı ulviyetkârâne ile mütehallık kılmıştı! -Mahaza, Iago ²⁵ aklında olmayan bir takım hülyaları, fesâneleri Othello’ya nakl, yani, zevcesinin mendilini bir sevgilisine yâdigâr olmak üzere verdiğini beyân eder, ve bu yüzbaşı derhâl olanca cesâretini kaybeyler ve bu cesur, bütün namûs ve haysiyetini zâyî eder: “Elvedâ ey kanâat. Elveda ey mücehhez ordular! Ve hırs u âzdan fazilet tevlîd eden cesîm muharebeler! Elvedâ ey esb-i sical! Elveda ey tanin-endâz olan borular, kûs-i harbîler, velvelesâz olan düdükler! Artık Othello’nun işi bitti!” Bundan böyle, askerî bir yüreğe mâlik olan Othello, hayduda yaraşır bir kuvvet-i sâikadan başka bir şey muhafaza etmeyecektir. O âlî kılıca, bir ürkek hançerinin göreceği işi gördürecek ve zevcesini ihnâk için, mumâileyhânın uyumasını gözleyecektir” (s. 21-22).

Shakespeare’in piyeslerindeki kıskanç tipleri bu şekilde tasvir ve tavsif eden François-Victor Hugo, Othello müellifinin eserlerinde, tekrar tekrar bu tipi canlandırmasını ve büyük bir başarı ile göz önüne koymasını, bizzat kendisinin bu hissi derin ve kuvvetli bir şekilde yaşaması ile izâh eder. Shakespeare, sevgilisinin kendisini bir senyöre tercih etmesinden son derece muztarip olmuştur. “Halbuki bu büyük senyör, en sefâletli ve düşkün bir zamanında Shakespeare’in âlâ ve sâdık bir dostu idi” (s. 24).

“Lanet olsun ol kalbe ki: bana ve benim dostuma açmış olduğu za’f-ı yâre ile kalbimi dilhûn etti! En âlâ dostumu bu musibete teşrik etmeksizin, yalnız beni muazzeb ve müteezzi kılmak aceb elvermez miydi? Senin o zâlim gözlerin beni benden aldı. Lâkin en ziyâde yürekler acısı olan, benden başkasını da zabt ve teshir ettiğindir” (s. 24).

Shakespeare’in 133 numaralı sonnet’si olan bu parçayı Shakespeare’in çekmiş olduğu kıskançlığa bir delil olarak ileri süren müellif, Shakespeare ile piyeslerinin kahramanları arasında münasebet kurmağa devam ederek: “Asıl kendi yaralarındır ki: Shakespeare, beş piyesine vaz’ etmiştir. Kendisinin safderûnlugudur ki: Troilos’a isnâd etmiştir.

Hero'nun nişanlısına hamlettiği adem-i itimâd, bizzat kendi emniyetsizliğidir. Hermione'un zevcesine atfeylediği çılgınlık kendi eser-i cinnetidir. Kendi seyl-i sirîşkidir ki: Posthumus'un çeşmânından dökülmüştür. Kendi kalbindendir ki: Othello'nun âvâze-i dehşet-engizi hurûc etmiştir" (s. 25-26).

François-Victor Hugo, daha sonra tekrar Shakespeare'in piyeslerinde gördüğü "kader" fikrine dönerek, onun başka bir cephesini izâh eder:

Kader bizi, ihtiraslar, hayaller ve ümitler vasıtasıyla, muayyen istikametlere sürükler, fakat istikbâli gizler. "Hareket eyleriz, çalışırız, çabalarız, fakat ol kadar kûteh-bînz ki, şu harekât, ikdâmât ve şu ıztırabât ve infîâlâtın nereye mümted ve neyi müntec olduğunu görüp bilemeyiz" (s. 26). Kader bizi, şüpheler ve tereddüdler içinde bırakır: "Kader, hesâbât-ı ihtimâliyemizi daima teşvişe düşürür ve umûr-ı azîmede olduğu gibi, mevadd-ı cüz'iyede dahi zan ve tahminimizi, vukuatın tekzib-i mütemâdisine uğratır" (s. 27).

Shakespeare'in piyeslerinde kaderin doğurduğu bu şüphe, tereddüd ve sürprizler çok canlı bir şekilde gözüktür. François-Victor Hugo, buna örnek olmak üzere *Hiç için çok gürültü* piyesini tahlil eder. Nâdir, bu tahlili yaparken bir dip notunda (s. 35) "Bu unvan altında olan hikâye tercüme olunup bundan sonraki nüshalara derc edilecektir" demesine rağmen, *Mir'at-i âlem*'in müteakip nüshalarında bu tercüme-ye rastlanmamıştır.

Nâdir uzun bir dip notu ile (s. 28-29) *Hiç için çok gürültü*'nün özetini verir. "*Hiç için çok gürültü* nâm piyesinde, Shakespeare, hayatın bed' ve zuhûrundaki hâli ile, mahiyet ve cevherindeki hâl ve sûreti beyrinde vâki zıddiyet ve mübayeneti, bir suret-i mütehayyirânede ibraz ve irâe eyledi. Mezkûr tiyatrodâ şâir, hâl-i hakikîsi, hâl-i zâhirisine kâmilten zıd ve mübayin olan vukuât ve hâdisenin bir silsile-i gayr-i münkatî'sını taht-ı enzârımıza vaz'etti. *Hiç için çok gürültü*, vekayiin sırf tebdil-i heyet ederek vuku' bulduğu bir nevi (karnaval)dır ki, vekâyi-i mezbûre yekdiğerini müteâkip enzâr-ı ammeye ref'-i nikâb ederek arz-ı suret eyler. Cümleden evvel, işte Don Pedro-ki güyâ kendi menfaati için Hero'yu taharri eder-aradığı bulduğu gibi, Claudio'ya terk ve teslim eyler. Sonra, yekdiğerini tenfire heveskâr olan Beatrice ile Benedick gelir. Bunları işitenler, beyinlerinde daimî surette, bir mücâdele-i müstehziyâne ve bir münazaa-i hicv ü istihzâ ile yekdiğerini cerihadâr eder; ve sözleri ile birbirlerini âdetâ helâk eylerler idi. Benedick'e göre, Beatrice, meçhul bir Furi'den ibârettir. Geldiğini gördüğü gibi kral Don Pedro'dan Antipodes'a bir memuriyet taleb eyler. Memuriyetin ehem-

miyetsiz olduğu ne vazifesi! Ta Asya'nın vasatına gidip bir hilâl aramak, veyahud büyük Lema'nın sakalından bir kıl koparmak gibi memûriyetlerin ifâsına şitâb eyleyecek idi! Beatrice için Benedick vebâ idi. İmdi, harekât-ı zâhiriyelerine bakarak yekdiğeri aleyhine olan nefreti hükmettirecek dünyada iki mahlûk varsa, anlar da Benedick ile Beatrice'dir. Pek güzel ama şu nümâyişlerin kâffesi ca'lî ve sahtedir. Benedick ile Beatrice yekdiğerini taharri ettikleri için birbirinden ictinâb ederler. Yekdiğerinden nefret etmiyorlar, birbirlerini seviyorlar. Ve seviştiklerine delil ve isbat da, yekdiğerinden gizledikleri muhabbet-i mütekaileyi birbirine itirâf etmek ve bunca ahd u peymâna merbut nefret ve adâvetleri ilân-ı aşk ile netice-pezîr olmak için pek âdi ve galiz bir hud'anın kâfi olmasıdır. Ne söyleyeyim?

Bu derece menfûre olan şu Beatrice'in bir tebessümü, Benedick'in, der-akab en âlâ ve aziz dostunu düelloya davet etmesi için elverecektir!

Beatrice'in hesâb ve tahmini üzerinde aldanmış muhakeme-i beşeriye, mumâileyhânın dayısı kerimesinin hesâbında daha ziyade inhirâf ve hataya uğramıştır. Hero'nun töhmeti, en âlî ve muhteşem senyörlerin şehâdetiyle derece-i sübûta varmıştı. Bizzat Aragon kralı, bunun biraderi Prens Don John ve gözdesi Claudio'dur ki, Hero'nun balkondan geceleyin, bir ip merdiven vasıtasıyla, bir adamın çıktığını gözleriyle gördüler! Ve bu adam idi ki, bir hayli zaman Hero ile görüşüp konuşmuş idi. Bu adam idi ki, kontun nişanlısını bir çok vakitler âgûs-i muhabbetinde tutmuştu! Böyle heybet ve ihtişam-ı fevkâlâdeyi hâiz bir takım şahidlerin heyeti huzûrunda Hero'yu kim afvetmeğe cesâret edebilirdi? Messina valisinin kızı artık herkesin nazarında bir zâniyeden başka bir şey değildi. Evet bizzat pederi bile-ki kızının meftûn u mecnûnu idi- kendisini ithâm ve mahkûm kılmıştı. Pek âlâ! Aragon kralı aldandı, Don John yanıldı; Claudio aldatıldı; ihtiyar Leonato'nun itikad ve zannı yanlış çıktı. Bilir misiniz ki, muharrir, şu vakûr insanlara, yani, bu derece âkil ve âlî şu genç adama, şu ak saçlı pedere, ve adâletin bir numûne-i mücessemi olan şu krala hataiyât-ı vâkıalarını isbat etmeği intihâb etmiştir? Dogberry ve Verges gibi iki budala hayvanı intihâb eyledi. Ve işte şu vukuât-ı hayret-engiz iledir ki, Hero'ya tebriye-i zimmet ettirecek hakikat meydana çıkmıştır. Ol vakt cümle idrâk ve ferâsetin neticesi bir suret-i mükemmelede tekzib edildi. Bekâr durmağa ahd u kasem eden Beatrice ile Benedick yekdiğerleriyle tezevvüc eylediler. Hero-ki vefat etmiş zannolunuyordu -kâmilten tebriye-i zimmet ederek yeniden zuhûr eyledi. Claudio ise, son zamana kadar esrârdan bî-haber olarak, Antonio'nun kızı ile tezevvüc ettiği zannında bulunup Leonato'nun kerimesini aldı. Claudio

ile Benedick arasında vukuuna intizâr olunan düello yerine piyes, çifte düğün ile nihayet buldu. Birbirini boğazlayacak olan şu iki dost, yekdiğerini kucaklayıp kâmilten bir rişte-i karabetle birbirlerine bağlandılar. Bu derece şedîd ve feci olan kâffe-i vukuât, meserret ve mahzû-ziyet-i tammeye münkalib olarak netice-pezir oldu. Şu nifâk ve şikâkın cümlesi ile dans salonu ortasında, terennümat-ı musikiye ile mübeddel-i sulh ve müsâlemet olup, şu fırtına-ki, bu kadar mahlûku endahte-i cây-i felâket edecekti- sonra bir güzel balonun vücûduna sebebiyet vererek bir suret-i şetâretkârânede vezân etti. İşte bu vechile, bütün şu eşhâs-ki kendilerini bir vak'a-i mahûfe-i fecia içinde zannetmişlerdi- gerçekten gayet şetâretli olan şu *Hiç için çok gürültü* komedyasını oynamış oldular! (s. 27-34)

Hiç için çok gürültü ile eserin kaynakları arasında bulunan Bandello'nun eserinin mukayesesine kadar "hiç bir şey Shakespeare'in bu tiyatrosunun esas-ı amikini anlamak için lâzım gelen fikr-i sahihi vermez" diyen müellif, iki eseri karşılaştırmak için Bandello'nun hikâyesinin de özetini verir. İki eser arasındaki benzerlikleri belirttikten sonra: "Lâkin, burada artık tiyatro ile mârrû'z-zikr hikâyesinin müşabeheti durur. Entrikanın tarz ü revîşi ile komedyadan roman kâmilten tahallûf eder" ²⁶ (s. 36) demekle beraber farkları ayrıca belirtmez.

Nâdir'in, kıskançlığın esas olduğu beş piyes üzerindeki mütalâaları ve *Hiç için çok gürültü*'nün kısa bir tahlilini (özet ve kaynağı ile münasebetinin belirtilmesi) ihtiva eden bu tercümesi, türk okuyucusunun haberdâr olmadığı Shakespeare'in eserlerini kısaca da olsa tanıtır ve tercümelerine ancak Cumhuriyet devrinde rastlanılan, *Troilos ve Kressida* ²⁷, *Kuru gürültü* ²⁸ ile hâlen tercüme edilmemiş olan *Cymbeline* ve *Kış masalı* ²⁹ ve bir çok defalar oynanıp 1292 de Ducis'nin adaptasyonundan türkçeye nakledilmiş olan *Othello*'nun çok kısa özetlerini ve şahıslarını verir. Bu bakımdan da mühim olan bu tercüme ile Nâdir, François-Victor Hugo'nun etüdü ile Türk okuyucusuna Shakespeare'in bir cephesini iyice tanıtmıştır.

3- SHAKESPEARE BİR HEYKELE MUHTAÇ MIDIR?

Nâdir, 1885 (1302) yılında Victor Hugo'dan *Shakespeare bir heykele muhtaç mıdır* adlı yazıyı çevirir ve *Envâr-ı zekâ*'da Shakespeare'den tercüme ettiği iki cümleyle birlikte neşreder ³⁰.

Shakespeare için mermer ve tuncun mânâsız olduğunu, hiç bir âbidenin, onun "*Kış masalı, Fırtına, Mesrûr karı koca, İki asilzâde, Jül Sezar, Coriolanus*"u gibi gayr-i kabil-i inhidam" olamayacağını söyleyen

Victor Hugo sorar: "Hangi heykel *Lear* kadar cesim, *Venedik taciri* kadar vahşi, *Romeo Juliet* kadar parlak, *III. Richard* kadar amik olabilir?

Hangi kamer, şu binâ-yı azim üzerine *Bir yaz gecesi rüyası* kadar bir ziyâ-yı mahremâne salabilir? Bu binanın etrafında, acaba Londra gibi hangi payitaht, Macbeth'in müşevveş ruhu kadar büyük bir gürültü yapmağa kadirdir? *Hamlet* kadar hangi tunç, tunçluk edebilir? Kireçten, taştan, demirden, çimentodan mamûl hiç bir binanın bu binâ-yı azim yanında değeri olamaz," dedikten sonra yeniden sorar:

"Hangi binâ, bir fikre muadil olabilir? Şu Shakespeare isminden âli bir kule yapmak için ne gibi teşebbüsâtta bulunmağa muktedirsiniz?"

Fakat "okumağa vakti olmayanlar görmeğe mecbûrdur. Giderken, heykelin kaidesine çatanlar, başlarını yukarı kaldırıp heykelin üzerindeki yazıyı okumağa icbâr olunurlar. Kitaptan kaçanlar, heykelden kaçmazlar" diyen müellif, Shakespeare'in üç yüzüncü doğum yıldönümü dolayısıyla İngilizlerin dikecekleri heykelde gecikmiş olduklarını belirtir.

4- HAMLET' TEN PARÇALAR

1842 de rumca, 1862 de Güllü Agop tarafından ermenice temsil edildiği söylenen *Hamlet*'in ilk türkçe tercümesi 1881 de Nâdir imzasıyla *Hazine-i evrak* ³¹ ta neşredilir.

"Nâmi şöhret-gîr-i âfâk olan Shakespeare'in tercüme ettiğim bazı âsarı içinden bir kaç söz toplayıp *Hazine-i evrak*'a derc buyurulmak üzere irsâl eyledim" başlığı ile neşredilen parçalar şunlardır:

Hamlet'in Ophelia'ya mektubu (Perde II, 2, 108-122). Bu mektup esas metinde Ophelia'nın babası tarafından kraliçeye okunur. Polonius Hamlet'in yazdığı mektubu okurken, kendisi de arada bazı sözler söyler. Nâdir bunları tercümede çıkarmış, mektubu kendi içinde bir bütün halinde neşretmiştir. Hamlet'in "To the celestial and my soul's idol, the most beautified Ophelia" cümlesini okuduktan sonra Polonius'un "That's an ill phrase, a vile phrase; 'beautified' is a vile phrase. But you shall hear. Thus: (reads) 'In her excellent whit bosom, these, and etc. Queen- Came this from Hamlet to her?"

Polonius- Good madam, stay awhile; I will be faithful (reads)" cümleleri tercümede çıkarılmıştır. Böylece müstakil bir hâle gelen mektup asıl metinde olduğu gibi kısmen manzûm, kısmen de mensûrdur:

"Rûhumun sanemi, yegâne-i zaman Ophelia'nın huzûr-i ferîştâne-lerine :

Kıl tereddüd ki kevâkîb ü nücûm olsun nâr

Güneşin döndüğüne eyle tereddüd her bâr

Hakîkatin hakîkat olduğuna et şübhe

Lîk seni sevdiğime eyleme şübhe zinhâr

Ey benim azizem Ophelia'cığım! Şu ebyât, keder ve ızdırabımı ne kadar taskil ediyor! Ne yapayım ki âh u efganımı takdir ettirecek kavle mâlik değilim. Bildiremem ki sizi ne kadar seviyorum!

Oh! İnanınız ki sizi pek müşfikâne bir suretle seviyorum.

Sizin -ta ki şu balçık yığını canlanıncaya dek- daimî âşıkınız; Hamlet. Adiyo" ³².

Bu mektubun aslı şöyledir :

"To the celestial, and my soul's idol, the most beautified Ophelia
Doubt thou the stars are fire,

Doubt that the sun doth move,

Doubt truth to be a liar,

But never doubt I love.

O dear Ophelia, I am ill at these numbers.

I have not art to reckon my groans, but that I love thee best,

O most best, believe it. Adieu.

Thine evermore, most dear lady, whilst this machine is to him, Hamlet"

Manzûm kısmı feilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün kalıbı ile çevrilmiştir. Burada dört kere "doubt" kelimesinin tekrarlanmasına rağmen, Nâdir bunlardan ikisini "tereddüd" ikisini de "şüphe" kelimeleriyle karşılar. ³³

Aslı ile mukayesesinde fâhiş hataların görünmediği, aslını oldukça iyi aksettirmiş olan bu tercümede Nâdir'in "whilst this machine to him" ifâdesini "ta ki şu balçık yığını canlanıncaya dek" şeklinde, hayli keyfî çevirmiş olduğu görülür.

Bu mektubun tercümesinden sonra mütercim, "hikâye üzerine bir az malûmât" verir. "Hamlet'in pederi Danimarka kralı olup vefatından sonra, sandalye-yi hükümdârîye Hamlet'in amcası geçmiş ve pek cüz'i bir zamandan sonra, merhûm kralın zevcesiyle tezevvüc etmiş olduğundan Hamlet bir taraftan birinin vefâtından müteessir, diğer taraftan validesinin şu vefâsızlığından müteallim olarak daima düşündüğünden amcası yeni kralın Hamlet'e verdiği nesâyıhtır". Bu izâhâtdan sonra Perde I, sahne 2, 87-94 ün tercümesi gelir :

"Kral Pederiniz hakkında izhâr ettiğiniz şu ekdâr-i diniye, mahza

tab'ınızda olan bir rikkat ve fazilet-i memdûhadır. Lâkin, bilmeniz lâzım ki: Pederiniz de böylece bir peder iken o da kendininkini gâib etmişti. -Pederinin üzerine yaşayan evlâd, rikkat ve muhabbet-i ferzen-dânesi vecibesindendir ki, remâd-ı hâkisterine alâim-i ye's-i dindârânesini izhâr u i'lân etsin. Fakat, böyle bir hüzn ve melâl-i muannidânede devâm etmek -ısrâr-ı mülhidâne nişanesi ve insana yakışmaz bir derd ü elemdir".

Bu satırların aslı :

'Tis sweet and commendable in your nature, Hamlet

To give these mourning duties to your father,

But you must know your father lost a father;

That father lost lost his; and the survivor bound,

In filial obligation, for some term

To do obsequious sorrow. But to persevere

Of impious stubbornness; tis unmanly grief;

It shows a will most incorrect to heaven (I, 2, 87-94)

Üçüncü parça Hamlet'in birinci perdedeki monologudur. (I, 2, 129-158).

"Hamlet: (kendi kendine) Oh gayet katı olan şu toprak yığını kederle niçin yumuşamıyor? Niçin emvâc-ı seyl-i sirîşk ile yarılp çözül-müyor. Yarab şu dünyanın mahzûzâtı bana ne kadar tatsız, ne kadar beyhude ve abes görünüyor. Yarab, bu dünyadan ne kadar ibâ ediyorum. O da beni ne kadar yoruyor. Kendi haline, berr ve beyâbâna dönmüş bir tarladan başka bir şey değildir. Vahşi ve kaba tabiatla, acı acı meyvalarla doludur.

-Öleli henüz iki ay olmadan bu dünyada neler oldu? Hayır daha iki ay da olmadı. Böyle bir mükemmel kral onun yanında -bir mabudun, bir dev-i merdûmhâr yanında bulunmasına benzer. -Vâlidem niçin ol kadar şefkatli idi ki: Esen rüzgârlar darbe-i şedidesinin yüzünü taciz ettiğine bile razı değildir. -Ey arz u semâ! Lâzım mıdır ki; kuvve-i hâfızam bâki kalsın!.. -Ey za'fiyet! Kadın gibi ikiniz de aynı isme mâliksiniz! Ancak bir ay oldu, zavallı pederimin cesedini göz yaşlarıyla takib ettiği ayak sesi kesilmeden bu hâle mütecasir oldu. Evet o bizzat o -ey semâ! Akıl ve fikirden mahrûm hayvan bile matemini daha uzun bir zamana dek tutardı.

Ey micmerim şitâb u isticâl! Bir mahâret-i müstacele ile bir firâş-i habâset-âlûda pervâz etmek! Bir ayda, bir ay zarfında ki, çeşmânını, hâin göz yaşlarını alev-rîz edip hâsıl ettiği humret mahv u nâbedîd

olmadan tehhül etmek! Bu ne iyi bir şeydir ve ne de iyiliğe mübeddel olmanın ihtimâli vardır”.

Bu tercümenin de aslı şudur:

O, that this too too solid flesh would melt,
Thaw, and resolve itself into a dew!
Or that the Everlasting had not fix'd
His canon 'gainst self-slaughter! O God! God!
How weary, stale, flat, and unprofitable,
Seem to me all the uses of this world!
Fie on't! Ah, fie! 'tis an unweeded garden,
That grows to seed, things rank and gross in nature
Possess it merely. That it should come to this!
But two months dead! Nay, not so much, not two.
So excellent a king that was to this
Hyperion to a satyr; so loving to my mother,
That he might not beteem the winds of heaven
Visit her face too roughly Heaven and earth!
Must I remember? Why, she would hang on him
As if increase of appetite had grown
By what it fed on; and yet, within a month-
Let me not think on't. Frailty, thy name is woman!
A little month, or ere those shoes were old
With which she followed my poor father's body,
Like Niobe, all tears -why she, even she-
O God! a beast that wants discourse of reason
Would have mourn'd longer -married with my uncle,
My father's brother; but no more like my father
Than I to Hercules, Within a month,
Ere yet the salt of most unrighteous tears
Had left the flushing in her galled eyes,
She married. O, most wicked speed, to post
With such dexterity to incestuous sheets!
It is not, nor it cannot come to good. (I. 2. 129-158)

Nâdir'in bu mensûr tercümelerinde yadırganan ifâdeler görülür. Bu, Nâdir'in yabancı bir metni aktarmak için dili zorlamasından ileri gelir. “Pederiniz de böylece bir peder iken o da kendininkini gâib etmişti. Pederinin üzerine yaşayan evlâd, rikkat ve muhabbet-i ferzendânesi vecibesindendir ki, remâd-ı hâkisterine alâim-i ye's-i dindârânesini izhar u

ilân etsin” cümleleri aslında hiç de Nâdir'in ifadesindeki gibi karışık değildir.

But you must know your father lost a father
That father lost lost his, and the survivor bound
In filial obligation, for some term
To do obsequios sorrow”

mısralarını “Ama bilirsiniz ki sizin babanız da bir baba kaybetti, o kaybolan baba da kendi babasını. Sağ kalan, evladlık vazifesi diye bir zaman için yas tutup kederlenir” şeklinde çeviren Orhan Burian'ın tercümesiyle³⁴ de mukayese edince, yanlışlar ortaya çıkar. “That father lost lost his” ifâdesi atlanmıştır. “Pederi üzerine yaşayan evlâd” zorlama bir ifâdedir. “Rikkat ve muhabbet-i ferzendâne vecibesi”nde ilk iki kelime ilâve, “izhâr u ilân” kezâ ilâvedir. “Obsequious sorrow” ise “remâd-i hâkisterine alâim-i ye's-i dindârânesi” diye genişletilmiştir.

Bu atlama ve genişletme üçüncü parçada da gözükür. Bu kısımda 131-132, 143-145 ve 151-153 üncü mısralar atlanmıştır. Nâdir, daha sonraki tercümelerinde de görülecek olan müteradif kelimeleri bol bol kullanmaktadır. “Mahv u nâ-bedid, izhâr u ilân” v. b.

Mütercimin mitolojik telmihleri tercüme ettiği görülür. “Satyr”i “dev-i merdümhâr” ile, “Hyperin”u da “mabud” kelimesiyle karşılar.

Kasım Kufralı, XIX. asırda Türkiye’de ingiliz fikir ve edebiyatı adlı makalesinde kimliğini tesbit edemediği Nâdir isimli bir zâtın bu tercümesinden bahsederken, herhangi bir mütalaa ileri sürmeden, İngiliz filolojisi semineri tarafından tercüme edilen *Hamlet*’ten parçalar ile Nâdir'in son iki parçasını (perde I, sahne 2, 86-117 ve 129-136) neşreder ve “bu suretle dilimizin geçirdiği değişiklikler bâriz bir surette görülecektir” der.³⁵

Bu tercümesinde sadece Nâdir adını kullanmış olduğuna bakarak *Hamlet* mütercimi Nâdir ile *Tarık* gazetesindeki tercümelerin sahibi Mehmed Nâdir'in aynı şahıs olmadığı düşünülebilir. Ancak Mehmed Nâdir, *Tarık*’te muntazaman “Numûne-i terakki mektebi müdürü Mehmed Nâdir” imzâsını kullanmasına rağmen, daha önce neşredilen, iki küçük kitabında (*Kış masalı* ve *Kıskançlar*) Nâdir imzâsını kullanmıştır. *Kıskançlar*’ın tefrika edildiği *Mir’at-i âlem*’deki her tefrikada Mehmed Nâdir, M. Nâdir veya sadece Nâdir adları görülür. Bu durum göz önünde bulundurulursa, destekleyici başka hiç bir vesika olmamasına rağmen, *Hamlet*’ten bu parçaları çevirenin Mehmed Nâdir olduğuna inanılabilir. Keza bütün bu tercümelerin, üslûb bakımından aynı kaleminden çıktıkları rahatça anlaşılmaktadır.

5- TROILLOS VE CRESSIDA

Tamamı türkçeye ancak 1956 da çevrilmiş olan *Troilos ve Cressida*-nın ³⁶ kısmen de olsa türkçeye daha önce çevrildiğine dair bir bilgi yoktu. 1956 da yapılan tercümenin önsözünü yazan Minâ Urgan, eserin batıdaki değerlendirilmelerinden bahsettikten ve eseri tahlilden sonra “garpta yeni yeni değerlendirilmeğe başlayan bu eserin, Shakespeare’e bir hayli alışmış olan memleketimizde de merak uyandıracağını umuyoruz. Bu piyesin hicivli ve alaycı tarafında, Türk halk tiyatrosuyla bazı yakınlıklar vardır. Bilhassa Karagöz’ün Ferhat ile Şirin, Leylâ ile Mecnûn gibi oyunlarında, aşk ve kahramanlık tarzında büyük temaların, kaba şakalarla karıştığı görülür” demektedir (s. XXXI).

Nâdir’in, bu piyesten parçalar tercüme ederken, eserin Türk halk tiyatrosu ile yakınlığını düşündüğünü ileri süremeyiz. Ancak Nâdir’in elinin altında bulunan François-Victor Hugo tercümesinden gelişigüzel parçaları seçip tercüme ettiğini söylemek de aynı derecede hatalı olur. Nâdir’in yaptığı bütün tercümelerde, bilhassa aşk, kıskançlık ve ölüm temleri ön plânda gelmektedir.

Ancak Shakespeare’den bahseden makalelerde adı bile geçmeyen bu eseri, Mehmed Nâdir’in (*Kıskançlar*’da bahsettikten sonra) okuyucusu mecmualarınkinden çok daha geniş olan, devrinin en mühim gazetelerinden birinde kısmen neşretmiş olması mühimdir. Tercüme edilen kısım 1. perde 1. sahneden 1-12 ve 31-58. mısralardır. Nâdir tercümeden önce eser hakkında da şunları yazar:

“Troilos, Truva kralı Priam’ın evlâdındandır. Cressida nâmında bir kıza, taaşşuk etmiştir. Bu kız, Truva rahiplerinden Calchas’ın kızıdır.

Pandarus, Cressida’nın amcası olup bu iki âşık ile maşûka arasında vasita-i vuslat olmak hizmetiyle mükellef bulunur. Helen Agamemnon’un birâderi Menelaus’un zevcesidir.

Bu esnada, Truvalılarla Yunanlılar muharebe etmekte.”

Eser hakkında geniş bir fikir vermekten uzak olan bu satırlar sadece şahısların teşhisine yaramaktadır.

“Sahne Troilos müsella olarak, Pandarus ile birlikte görünürler.

Troilos - Uşağımı çağırınsınlar, silâhlarımı çıkaracağım. Truva duvarları haricine çıkıp niçin muharebeye gideyim? -Ben ki,

burada, dâhilde, bu kadar muharebât-ı zâlimâne bulmaktayım.

-Meydân-ı harbe, kalblerine sâhib olan Truvalılar gitsin.

Yazıklar olsun! Troilos’un kalbi artık kendinin değildir.

Pandarus- Hâliniz, gayr-i kabil-i tedâvi midir?

Troilos- Yunanlılar kavîdir; kuvvetlerinde de mâhirdir.-Mehâretlerinde müheyyic, tehyiclerinde cesûrdurlar.-Lâkin, ben, bir kadının gözyaşlarından daha zayıf, uykudan daha hâif, cehâletten daha ahmak, esnâ-yı leyde bir bâkireden daha az cesûr, tecrübesiz bir çocuktan daha az mâhirim”. (I-1, 1-12)

Piyenin bir az daha aşağılarında şu muhâvere cereyan eder:

Pandarus- Kasem ederim ki, dün akşam Cressida bana her zamandan ziyâde güzel göründü. Bütün kadınlardan güzel idi.

Troilos- Ben sana ne demek istiyordum? Vakta ki, kalbim, bir âh u enin hançeri altında yarılmağa hazırlandı. -Çehremde zuhûra gelen alâim-i ye’s ü fütûru- birâderim Hector, yahûd ki babam- görür havfiyla tebessüm ettim de, ekseriyetle ziyâ-yı şemsin bir borayı setrettiği gibi, ben de o alâim-i ye’s ü fütûru ibtisâm buruşuklukları arasına gömüp gâib etmek istedim. Lâkin, bir meserret-i sûriye altında gizlenen keder öyle mahzûziyete benzer ki, baht ve tâli-i âti birdenbire ye’s ve hirmâna tebdil eder.

Pandarus- Haydi bakalım! Eğer Cressida’nın saçları Helen’in saçlarından bir az daha siyah olsaydı, şu iki kadın beyninde hiç bir mukayese mevcûd olmayacaktı.

Lâkin, bilirsiniz ki, Cressida benim hısımlımdır. Bu sebepten anı medhetmek istemem... Fakat dün konuşurken, benim gibi birinin hazır olup anı dinlemesini arzû ederdim. İstemem ki..

Troilos- Oh! Pandarus! Rica ederim Pandarus! Ümidlerimin gark olduğu hufreyi sana gösterdiğim vakit, hufrenin umkunu bana sorma! Ben sana: “Cressida için mecnûn-ı aşkım” diyorum. Sen bana “o pek güzeldir” cevâbını veriyorsun. -Kalbimin açık yarasına; sevdiğimin gözlerini, saçlarını, rûhsârını, hatvesini, sadâsını sokmak istiyorsun; sözleriyle anın elini tahrik ediyorsun, oh! öyle ki, anın yanında bütün beyazlıklar, kendi nekayısını yazmak için mürekkebtan başka bir şey değildir! O yumuşak el ki, anın yanında kuş tüyü katıdır. Lâkin hissiyât-ı âşıkâneye ufacık bir darbesi, çiftçi yumruğundan daha serttir.” (I-1, 31-58)

Bu metni kelime kelime sadakatla aktarmış olan Nâdir’in bir iki yeri iyi anlayamadığı görülür. “Eğer Cressida’nın saçları Helen’in saçlarından bir az daha siyah olsaydı” cümlesinin aslı “An her hair were not somewhat darker than Helen’s” dir. Yani “Saçları Helena’nın saçlarından azıcık daha koyu olmasaydı” (Minâ Irgat-S. Eyüboğlu, s. 8) ³⁷.

Aslı metindeki "cygnet's down" u "kuş tüyü" ile karşılar. Shakespeare bu kuşun adını tasrih etmiştir. Nitekim M. Irgat-S. Eyüboğlu tercümesinde "kuğu yavrularının tüyleri" şeklinde çevrilmiştir.

Tarık gazetesinde neşredilen bu tercüme ve ilerde incelenecek olanlarda mütercim daha canlı ve temiz bir dil kullanır.

6- ROMEO VE JULIET'TEN PARÇALAR

Shakespeare'in en fazla alâka uyandıran, tesiri Tanzimat devri tiyatrolarında direkt veya vasıtalı olarak en çok hissedilen *Romeo ve Juliet* piyesinin ilk tercümesi, Charles Lamb'den Mihran Boyacıyan'ın türkçeye naklettiği hikâyedir. Bu hikâyenin naklinden az sonra 1888 yılında piyesin asıl metninin kısa bir parçası (II, 2, 33-81) Nâdir tarafından türkçeye çevrilir.

Romeo'nun gizlice girdiği bahçede, balkondaki Juliet ile tanıştığı ve sevgilisine düşman olan Romeo ve Montague adlarını değiştirmekten bahsettikleri bu lirik parçanın Hâmid'e tesir etmiş olduğu ve şâirin *İçli kız* piyesinde iki sevgili arasında geçen bu konuşmanın bir benzerini vücûda getirdiği, araştırmanın tesirler bölümünde incelenmiştir.

Nâdir diğer tercümelerinde olduğu gibi, burada da metne azamî derecede bağlıdır. Ancak mütercim bir iki cümleyi muhtemelen iyi anlayamadığı için hatalı ve müphem olarak çevirmiştir.

Juliet'in "Sen Montague familyasından değilsin, ben, bizzat sensin. Bir Montague nedir? Bunların hiç bir eli, hiç bir ayağı, hiç bir kolu, hiç bir çehresi yoktur ki, insanın aksâm-ı uzviyesine benzesin... Oh! Sen, bir nâm al" cümleleri hem türkçe ifâdeleri bakımından yanlış, hem de metnin aslını bilmeyenlere hiç bir şey ifâde etmez.

Aslı:

Thou art thyself, though not a Montague.

What's Montague? It is not hand, nor foot,

Nor arm, nor face, nor any other part

Belonging to a man. O, be some other name

olan bu parçada Juliet, sevgilisinin kendi âilesine düşman olan âile isminden (Montague adından) şikâyet etmektedir. Montague adını değiştirmekle Romeo hiç bir şey kaybetmeyecektir. Zira bu isim insanın bir uzvu bile değildir. Nâdir'in tercümesi bu mânâyı aksettirememektedir.

"Sen bir nâm al" cümlesinde ise belki de bir mürettip hatası neticesi olarak "başka" kelimesi unutulmuştur. "Başka" kelimesi olmadan bu cümle de mânâsızdır. Zira Juliet'in istediği sevgilisini bir başka ad alıp, Montague'lükten uzaklaşmasıdır.

Romeo'nun "Nazarın, hakkımda halim, şefik olsun da, onların husûmetine hedef ben olayım" cümlesinin de aslı:

look thou but sweet

And I am proof against their emnity

dir.

Yusuf Mardin'in: "Sen bana yalnız tatlı bir tebessümle bak. Düşmanlarımdan beni sade bu koruyacak" ³⁸. diye çevirdiği bu mısraları da Nâdir'in tercümesinde hayli değiştirdiği görülür.

Bu yanlışlardan başka Nâdir, bir ilâve de yapmıştır. Sevgilisine yüksek duvarları nasıl aşabildiğini sorması üzerine Romeo, aşkın kendisine yardım ettiğini söyler. "Bu duvarları -aşkın hafif kanatları üzerinde- neredübandan çıkar gibi çıkıp aştım" metnin aslında olmayıp ilâvedir. Nâdir'in bu ilâveyi batı edebiyatındaki mitolojik kavramlara henüz pek alışmamış okuyucu için yapmış olduğu düşünülebilir. Daha önce François-Victor Hugo'dan yaptığı tercümede ve *Kış masalı*'nda mitolojik isimleri dip notlarında açıkladığı gibi, *Hamlet*'ten yaptığı tercümede de mitolojik isimleri (Hyperion, Satyr) tercüme etmiştir.

Sonelerinde ve diğer tercümelerinde ingilizce aslında kullanılan tek bir kelimeyi türkçede iki kelime ile karşılamaktan kendini almayan Nâdir, "My life were better ended by their hate" mısraındaki "hate" kelimesini de "bugz u adâvet" kelimeleriyle karşılamıştır.

Nâdir'in "Montague ve Capulet birbirlerine düşman iki familya reisleri. Romeo ile Juliet birbirlerini severler" açıklaması ile tercüme ettiği parça şudur: ³⁹

Juliet- Yalnız nâmin, benim düşmenimdir. Sen Montague familyasından değilsin, ben, bizzat sensin.-Bir Montague nedir? Bunların hiç bir eli, hiç bir ayağı, hiç bir kolu, hiç bir çehresi yoktur ki, insanın aksâm-ı uzviyesine benzesin... Oh! Sen, bir nâm al! Bir nâmda ne var? -Gül tesmiye ettiğimiz çiçek, diğer bir nâm altında da neş-i revâiyh eder.

Bunun gibi, Romeo'ya da artık Romeo tesmiye olunmazsa, mâlik olduğu ekmeliyet-i mukaddeseyi yine hıfzetmiş olur. -Romeo gel! isminden vaz geç! Sana müteallik olmayan şu ismin yerine, heyet-i asliyemle beni kaim et!

Romeo- Bana yalnız Aşkımla tesmiye et! Yeniden vaptiz olayım: -Bundan böyle artık Romeo değilim.

Juliet- Sen kimsin ki, zulmet-i leyl içinde gizlenerek, sırrıma vâkıf olmak için buraya geldin?

Romeo- Kim olduğumu, hangi isim tahtında sana beyân edeceğimi bilemiyorum.

Muhterem sevgilim! Nâmım, benim için de menfûrdur. Zirâ senin için bir düşmendir...

Juliet- Şu latif ağızdan çıkan sözlerin yüz tanesini henüz işitmeden sadayı anladım: Sen, Romeo Montague familyasından biri değil misin?

Romeo- Mademki, bu iki isim de senin menfûrundur; ben hiç biri değilim.

Juliet- Söyle bana! Buraya nasıl, ne maksatla geldin? Bahçenin duvarları gayet yüksek, bu duvarları aşmak ise pek güçtür. -Düşün! Sen kimsin? Eğer taallukatımdan biri seni burada görecektir, bu mahall senin mezârındır.

Romeo- Bu duvarları -aşkın hafif kanatları üzerinde nerdübândan çıkar gibi çıkıp aştım... Zirâ taşın hududu aşkı tevkif edemez. Aşk, iktidârı dahilinde olan şeyi yapmak için, igvâ ve teşvika cesâret eder. İşte bu sebebe mebnidir ki, taallukatından hiç biri benim için mânia olamaz.

Juliet- Eğer seni görürlerse öldürürler.

Romeo- Hayf! Anların yirmi kılıcında mutasavver tehlikeden ziyâde senin nazarın benim için mühliktir. Nazarın, hakkımda halim, şefik olsun da, onların husûmetine hedef ben olayım.

Juliet- Seni burada hiç birinin gördüğünü istemem.

Romeo- Nazarlarından beni gizlemek için şu muzlim gece gibi bir pûsideye bürülüyüm. -Bundan başka, eğer beni sevmiyorsan, varınları beni burada bulsunlar! Hayatımın imtidâd etmesini, onların bugz u adâvetleriyle netice-pezîr olmasına tercih ederim.

Juliet- Buraya gelmek için, sana rehberlik eden kim idi?

Romeo- Buraya gelmek için, evvelce beni teşvik eden aşk; fikrini i'âre etti; ben de ona gözlerimi"

7- ANTONY VE CLEOPATRA'DAN BİR PARÇA

Bu piyesten yedi satırlık çok kısa bir parçayı (Perde IV. sahne 14, 27-34) çevirmiş olan Nâdir, piyesin adında *Cleopatra ve Antuvan* şeklinde yaptığı değişiklikle birlikte bu iki şahsın birbirlerine âşık olduklarını belirtir. Mardian'ın Antonius'a Cleopatra'nın intihârını bildirdiği bu sözlerde büyük bir yanlışla rastlanmaz. Sadece Nâdir, orijinal metindeki "she" zamirini "maşukanız", "tearing groan"ı "boğazını tahriş eden bir sada", "divided" kelimesini de "asılı kaldı" ifâdesiyle türkçeye nakletmiştir. Bu parça, bu üç ifâde farkı ile beraber, aslına sâdık, türkçesi pürüzsüz, güzel bir tercüme örneğidir.

"-Ölüm, yalnız bir defa tediye olunur bir borçtur. Maşukanız, bu borcunu ifâ etti. Yapmasını arzu ettiğiniz şeyi yaptı. Son sözleri şunlardan ibâret idi: "Antuvan! âlicenâb Antuvan!.."

-Bu esnâda boğazını tahriş eden bir sadâ işitildi. Antuvan ismi şefeteyni ile kalbi arasında asılakaldı. -İsmi, cisminde medfûn olarak hıfzettği halde, teslim-i rûh eyledi."

Metnin aslı:

Mardian- "Death of one person can be paid but once,
And that she has discharg'd. What thou wouldst do
Is done unto thy hand. The last she spake
Was "Antony! Most noble Antony!
Then in the midst of tearing groan did break
The name of Antony: it was divided
Between her heart and lips. She rend'ed life,
Thy name so buried in her" 40

8- SONNET TERCÜMELERİ

1964 yılında Shakespeare'in sonelerinden kırk tanesini türkçeye tercüme ederek bir kitapta toplayan Talât Sait Halman, önsözünde: "Önemlerine rağmen, soneler nedense çeviricilerimizin ilgisini çekmemiş gibidir. Shakespeare'in bellibaşlı tiyatro eserlerinin hemen hepsi türkçeye çevrilmiş ve sahnelerimizde oynanmıştır ama, sonelerin pek azının türkçesi var. Bunların sayısı iki yıl öncesine kadar bir düzüneden azdı. Aralarında en başarılı olanlardan biri Sabri Esat Siyavuşgil, ikisi Can Yücel tarafından yapılmıştır. Sone çevirmenin (hele Shakespeare'in-kilerin) güçlüğü, çeviricilerimizin çoğunun gözünü korkutmuşa benzer. Sonelere harcanacak vakit ve çaba yerine Shakespeare'den piyes çevirmekle çok daha fazla kazanç sağlanabilmesi de belki sonelerin bir köşede kalmasına yol açmıştır. 154 soneden 40 tanesini, yani dörtte birinden çoğunu içine alan bu kitap, şimdiye kadar hazırlanan en zengin türkçe derleme olmaktadır" der 41.

Talât Sait Halman'ın bu görüşü, Türkiye'de Shakespeare araştırmalarının henüz başlangıç seviyesinde bulunuşundan dolayıdır. Mehmed Nâdir 1887-1888 yıllarında Shakespeare'in kırk iki sonesini mensûr olarak türkçeye çevirmiştir. Şimdiye kadar bu tercümelerin varlığından bahsedildiğine rastlamadım. Halbuki bu tercümeler, sadece Türk edebiyatında Shakespeare'in yerini tanımak bakımından değil, türk şiir tarih bakımından da mühimdir.

1877-1895 yılları arası, Mehmed Kaplan'ın "ara nesil" adını verdiği Tanzimat nesli ile Servet-i Fünûn nesli arasında faaliyet gösteren yazarlar, batı dillerinden türkçeye hayli şiir tercüme etmişlerdir. Çoğu nesir olarak çevrilen bu şiirler, Servet-i Fünûn üslûbuna tesir eden bir "mensûr şiir" cereyanı doğurmuştur.

Nâdir, bu tercüme şiir akımına eserlerini yakından tanıdığı Shakespeare'in soneleriyle katılmıştır. Bu tercümelerin o devir Türk okuyucusuna nasıl tesir ettiğini bilmiyoruz. Halide Edib Adıvar'ın bir görüşü, belki de Nâdir'i bu tercümeleri yapmağa sevkeden âmili aydınlatır. *İngiliz edebiyatı tarihi*'nde, Halide Edib, Shakespeare'in soneleri hakkında şu mütalâaları ileri sürer :

"Gibb, *Osmanlı şiiri tarihi*'nde Avrupa, bilhassa İtalyan soneciliğini, bizim Divan edebiyatı devrinin gazel iptilâsına benzetiyor. Bu iddia ve benzetiş şekil itibariyle doğru olsa bile bence, Shakespeare devri sonelerinin saray havası içinde yazılanları, daha fazla bizim Divan edebiyatının kasidediliğini hatırlatır. O kadar ki, bizim saraya intisap eden şâir, kaside ismi altında büyüklere nasıl kelâm rüşveti vermiş ise, Avrupa saraylarında da, bilhassa XVI. asır İngiltere'sinde, saraydaki veyahut saraya girmek için çare arayan şâirler, sone adı altında büyüklere kelâm rüşveti sunmuşlardır. Mamafih, sonenin de, tıpkı bizim kasidenin olduğu gibi, aşka, tabiata, dostluğa ve tefelsüfe dayanan bir sanat ve şiir şekli olduğunu unutmamak lâzımdır" ⁴²

Shakespeare'in sonelerinde fahriyenin çok kuvvetli olduğunu söyleyen Halide Edib, üç çeşit fahriye olduğunu ileri sürerek, Nef'i, Tevfik Fikret ve 'bilvasita fahriye' dediği şekle de Ziya Paşa'yı örnek gösterir. Shakespeare'de Nef'i'yi hatırlatan, "kendini beğenmişliğin en yüksek ifadesi olan fahriyeye" ⁵⁵ ve 60 numaralı soneleri örnek olarak gösterir. Bunlarda Shakespeare, "bağlı olduğu genç bir aristokrati ebedileştirmek hevesindedir".

Ziya Paşa'nın "bilvasita kendisini övmek" şeklindeki fahriyesine ise hemen her sanatkâr ve fikir adamında olduğu gibi Shakespeare'de de rastlanır. *Hamlet*'in meşhur monologunda olanca acılığı ile ifade edilen bu hayat görüşü 66 ncı sonede mevcuttur. ⁴³

İki ayrı dünya ve hayat görüşünün temsilcileri olan bu şairler arasında Halide Edib'in kurmağa çalıştığı bu benzerlik yeterli değildir. Divan edebiyatında hemen her şâir, kendisini gelmiş geçmiş bütün şâirlerden üstün görür. Fikret'teki övünme ise Nâmık Kemal'de de görüldüğü gibi, sosyal bozukluklar karşısında çekilmedir ve sosyal temleri işleyen şâirler için kaçınılmazdır.

Halide Edib'in, soneleri saraya yanaşmağa çalışan şâirlerin sundukları kasidelere benzetmesi de pek sağlam görünmüyor. Gibb'in soneleri gazel tarzına benzetmesi daha doğru. Her şeyden önce her iki şeklin de muayyen bir uzunluğu ve kalıbı vardır. Şâir bu muayyen kalıbı kıramaz. Kafiyeleşmesi gazele benzeyen kaside ise muayyen bir konu için yazılmasına rağmen, muhtelif bölümleri hâvidir, hattâ araya gazeller katılır. Sadece şekil değil, işledikleri konular itibariyle de soneler gazellere benzer.

Bu iki ayrı dünyanın klişe tabirler ve klişe konularla dolu şiir şekillerinin mukayesesini yapmak bu araştırmanın sınırları içine girmez. Fakat Nâdir'in Türk edebiyatında, bilhassa Servet-i Fünûn devrinde gelişen mensûr şiirleri hatırlatan, bu sone tercümelerini yaparken, mevcûd Divan edebiyatı zevkiyle hareket etmiş olması da muhtemeldir. Divan edebiyatı mahsulleri ile Shakespeare'in soneleri arasında görülen yakınlık ve Nâdir'in Muallim Nâci gibi, eski şiiri çok iyi bilen bir şâirle dostluğu hatırlanırsa, şiir tercümelerini belki bir dereceye kadar izâh etmek mümkün olur.

Shakespeare'in sonelerindeki hakim konu aşktır. Bu aşk bazen bir erkeğe teveccüh eder, bazen esmer kadına. Birincisinde platonik olan aşk, ikincisinde cismanîdir. Shakespeare'in hayatını, aşklarını bu sonelerden çıkarmak isteyen araştırmacılar, bu sarışın erkeğin Shakespeare'in koruyucusu Earl of Southampton olduğunda birleşmiş gibidirler. Buna mukabil, her türlü kötülüğü kendinde toplayan, fakat şâirin bir türlü vazgeçemediği esmer kadının hüviyeti münakaşalıdır. Nâdir, her iki şahsa yazılmış olan sonelerden tercümeler yapmıştır.

Her ne sebeple tercih edilmiş olursa olsun, Nâdir, piyesler ve kaynaklardan yaptığı tercümelerin yanısıra o tarihte türk okuyucularına Shakespeare'in şiirlerini de tanıtmıştır. Bu sonelerin bir kısmı Nâdir'in bizzat çıkardığı fennî *Numûne-i terakki* dergisinde neşrolunmuştur ⁴⁴. Nâdir bu derginin dokuzuncu sayısında Shakespeare'in eş'ârını toplu olarak neşredeceğini söyler, fakat dergi bu sayıdan sonra kapanır. Bunun üzerine Nâdir, tercümelerini *Tarik* gazetesinde neşretmeğe devam eder.

23 Şubat 1888 tarihli *Tarik* gazetesine bir makale yollayan Nâdir, kendi dergisinden de bahsederek şöyle der :

"Bazı esbâb-i mücbireden dolayı, *Numûne-i terakki* nâm fennî risâle-i mevkutenin -bir kaç ay kadar- neşri tehir edilmişti. Şimdi yine çıkmaya başlayacaktır. Mesleğimiz, evvelki gibi, ciddidir. Yalnız her sınıf efrâdının müstefid olabilmesi maksadıyla Jules Verne nâm zat-ı şehîrin fennî romanlarıyla; Shakespeare'ler, Victor Hugo'lar, Kemal'ler, Nâci'ler vesâir eâzım-ı üdebânın âsar-ı ber-güzidelerini bil-ilâve tezyîn-i sahâif

edeceğiz. Enzâr-ı kariin-i kirâma -numûne olarak- arz etmek için işte Shakespeare'in âsârından bazı parçaları bittercûme neşrediyorum." Bu girişinden sonra 91, 92, 132 ve 154 üncü soneleri neşreder.

Tarik gazetesindeki bu tercüme faaliyeti, bu araştırma bakımından son derece mühimdir. Zirâ Nâdir burada, daha önce incelenmiş olan muhtelif tercüme dışı, Shakespeare'in sonelerinden kırk iki tanesini, *Venus ve Adonis* ile *The Rape of Lucrece*'den parçalar ve Shakespeare'e atfedilmekle beraber, tenkitçiler tarafından Shakespeare'in eserleri arasında zikredilmeyen *The Lover's Complaint* adlı uzun şiirinin tercümesini neşreder.

Tercüme edilen soneler sırasıyla şunlardır: 14, 24, 27, 28, 38, 43, 44, 46, 47, 56, 63, 75, 78, 79, 81, 83, 84, 91, 92, 93, 95, 96, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 132, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 154.

Gazetede tefrika edilen bu soneler ve *The Passionate Pilgrim* ile *Venus ve Adonis*'ten parçalar, isim zikredilmeden, sonelerin numaraları belirtilmeden, her yazı kendi içinde bir bütün teşkil edecek surette ter-kib edilmiştir. Öyle ki, bir tefrikadaki muhtelif soneler ardarda okunduğunda, uzun bir şiirin muhtelif kısımları intibaini uyandırmaktadır. Bunları da diğer tercüme gibi François-Victor Hugo'dan türkçeye nakletmiştir.

Nâdir'in sone tercümeleri asıllarına oldukça uygundur. Yalnız mü-tercim, Nâmık Kemal'in tenkidine rağmen, o devirde hâlâ devam eden müteradif kelimeleri kullanmaktan kendisini alamaz. Bu, mütercimin en fazla dikkati çeken özelliğidir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: (Parantez içindeki rakkamlar sone numaralarını gösterir)

"beauty's form"- "hüsn ü cemâl", "draw"- "tasvîr ve tersîm" (24); "sli-ght"- "zayıf, hafif", "pain"- "mihen ü meşakk", "praise"- "şân ve şeref", "medh ü sitâyîş", "give"- "bahş u itâ" (83); "fair"- "hüsn ü cemal" (43); "my way"- "meşy ve hareketimi" (44); "thine outward part"- "haricî hüsn ü ânın" (46); "a league is took"- "bir ittihad ve ittifâka", "good turns"- "hidemât ve muâvenât", "sighs"- "âh u enin", "smother"- "mütena'im ve müstefid", "love"- "aşk ve alâka" (47); "hours"- "ezmine ve sâ'ât" (63); "pine"- "elem ü derd", "feathers"- "per ü bâl", "be proud of"- "mağrûr ol, iftihar et", "graced be"- "tezyîn ve teşçi" (78); "pays it thee again"- "iâde ve takdim", "behaviour"- "mişvâr ve hareket", "praise"- "medh ü sitâyîş" (79); "worth"- "liyakat ve istihfaf", "glory"- "şân ve şeref", "praise"- "medâyih ve sitâyîş" (83); "most wretched"- "en zavallısı, en biçâre sefili" (91); "hatred"- "bugz ve adâvet", "know"- "görmek, oku-

mak" (93); "errors"- "hataiyât, seyyiât", "descriptions"- "tarifât ve tavsi-fât", "fares"- "hüsn ü ân", "rhyme"- "eş'ar u ebyât", "expressed"- "tas-vîr ve tarif", "prophecies"- "mevhûm ve mefkûd", "wonder"- "veleh ü hayret" (106); "suppressed"- "tard u nefy", "lies"- "kizb u durûg" (138); "wrong"- "zulm u sitemi", "unkindness"- "elem ve ıztırab", "wound"- "dagdâr-ı ye's ü fütûr", "pain"- "âlâm u ekdâr" (139);

Bu çok bâriz hususiyet dışında, Nâdir'in bazı atlamalar da yaptığı görülür. Atlanan kısımlar bazen bir kaç mısra, bazen de bir iki keli-medir. Atlanmış olan mısraların numaraları aşağıda gösterilmiştir:

Sonnet 14 (7-8); 27 (12); 38 (9-12); 44 (11-14); 56 (9-14); 63 (6); 93 (7-14); 110 (2, 10-11); 132 (5-8); 138 (6); 141 (13-14); 142 (3-14); 145 (12); 147 (1-4); 154 (7-8).

Bu atlamaları muayyen bir sebebe bağlamak güçtür.

Nâdir'in bu tercümelerinde bazen metne kelime kelime bağlı kalma cehtinin yarattığı zorlamalar görülür. Bazen de mütercim, eski Os-manlı şiirinin havasına girerek, şiire ve bazı hayallere tasarruf eder. Mamafih, Shakespeare'in eski şiirimizde görünmeyen bazı imâjlarını sadıkâne aktarır. Bunlara ait örnekler şunlardır:

Sonnet 27 de:

Lo, thus, by day my limbs, by night my mind,

For thee, and for myself, no quiet find

mısralarını "Bu cihetle, senin sebebine gündüz fikrim, gece ruhum, benim için rahat yüzü görmezler" şeklindeki tercümesinde, yabancı bir ifâdeyi türkçeye uydurma çabası görülür. Ayrıca bu cümledeki "fikrim" kelimesi aslında "my limbs", "ruhum" ise "my mind"dir. Mütercim cümle yapısında yabancılığı muhafaza ederken -türkçede "benim için" denmez- kelimeleri mevcut eski şiir anlayışına yaklaştırır.

Bu sonede tercüme edilmiş bazı imajlar vardır ki devri için yepyenidir. "My soul's imagery"yi "ruhumun timsâl-i mevhûmu" ve "ghas-tly night"ı da "leyl-i tayfı"; Sonnet 30 daki "invention light"ı "ziyâ-yı mucidâne" terkipleriyle karşılar.

Sonnet 24 te Shakespeare "breast" ve "bosom" diye iki ayrı keli-me kullanmıştır. Nâdir, bunların ikisini de "kalb" ile karşılar. Kezâ Sonnet 113 te geçen "heart" kelimesini "fikir"le karşılayan mütercim, "mind" için bir kere "fikir", bir kere de "rûh" der.

Sonnet 139 da "düşman" mukabili iki kelime kullanılmıştır. Nâdir, "enemies"i "düşmen-i cânım" diye bir az daha kuvvetlendirerek çevirirken "foe"yu "yüz çevirmek" tabiriyle karşılar.

Bazı isimlere birer sıfat ilâve ederek izâfetler yapan Nâdir, (sonnet 109 da "breast"i "şive-i halâvet", "with looks" u "enzâr-ı işvebâzânenle"; Sonnet 96 da "looks"u "çeşm-i füsûnkâr"; Sonnet 145 te "own hand"i dest-i mâhirânesi", "night"i "leyl-i muzlim", Shakespeare'in "comparative" şeklindeki sıfatlarını "superlative" haliyle vererek, mânâyı biraz daha kuvvetlendirir. Sonnet 79 da "worthier" yerine "pek âlî"; Sonnet 147 de :

Who art as black as hell, as dark as night
mısraını :

"Sen ki duzahtan siyah geceden muzlimsin"
şeklinde çevirir.

154. Sonnet'de "heats" fiilini "tabhîr"le çeviren mütercimim daha kuvvetle ifade arzusunda olduğu hissedilir.

Tercümelerde dikkati çeken bir özellik de zamirlerin isimlerle karşılanmasıdır. Meselâ Sonnet 47 de :

And I am still with *them*, and *they* with thee
Or if *they* sleep, thy picture in my singht
mısralarında geçen üç zamire mukabil, Mehmed Nâdir, "efkâr" kelimesini üç kere tekrarlar :

"Ben ise, daima *efkâr*ımla birlikteyim. *Efkâr*ım da her an seninle beraberdir. *Efkâr*ım uykuya dalsa, kalbimde gözlerimin meserreti için, tasvirin suret-nümâ olur".

Aynı sonnet'de teklik yerine çokluk hali kullanılmıştır.

"Another time mine *eye* is my heart's *guest*"
mısraını, "Bir başka defa da *gözlerim* kalbimin *med'ûvîni* olarak" diye çevirir. Ancak mütercim bazen de Shakespeare'in çokluk halinde kullandığı bazı kelimeleri de teklik haliyle çevirir. Sonnet 139 daki "enemies" kelimesini "düşmen-i cân" diye karşılar.

Bu bakımdan onun türkçe ifâdeyi ön plâna aldığı görülür. Nâdir'in tercümelerinde bazı hatalar da vardır. Bunların daha ziyade, türkçeye uygun ifâde etme endişesinden ileri geldiğini sanıyorum : Sonnet 132 deki

"Bu halde kasem ederim ki, esmerliğinden başka hüsn ü an yoktur" cümlesinin aslı :

"Then will I swear beauty herself is black" tir.

9- VENUS VE ADONIS, LUCRECE'İN HETKİ ve BİR ÂŞIKANIN TAZALLUMÂTI

Bu eserlerden ilk ikisi, Shakespeare'in değersiz sayılan iki uzun şiiridir, üçüncüsünün ise Shakespeare'e ait olmadığı münekkitletlerce kabul edilmiştir.

"Shakespeare'in eş'ârı" başlığı altında neşredilmiş olan sonelerle birlikte *Venus ve Adonis* şiirinden de bazı parçaların (115-128, 199-208, 211-216) tercümesini neşreden Mehmed Nâdir, 31 Mart 1888 tarihli *Tarik* gazetesinde *Venus ve Adonis*'in kısaca konusundan bahseder ve "gayet âşikâne, mâhirâne yazılmış olduğundan" okuyucuları bu eserden mahrûm etmemek için tercümesini risâle şeklinde neşredeceğini söyler. Mehmed Nâdir 1135-1164 üncü satırları (Venüs'ün keşfiyatı) başlığı altında yayınlar. Nâdir'in risâle şeklinde bir *Venus ve Adonis* tercümesine rastlanılmamıştır. Fakat *Tarik*'in daha sonraki 30 Haziran, 1 Temmuz 1888 tarihli nüshalarında "Victor Hugo'nun oğlu François-Victor Hugo'nun tercüme ettiği Shakespeare'in külliyyatından me'hûz ve mütercemdir" başlığı ile *Venus ve Adonis*'in 1-95, 115-132nci satırlarını tercüme eder. 1190 mısralık bu şiirin onda birini dilimize aktaran tek şahıs Nâdir'dir.

Daha önce Nâdir'in tercümelerine dair verilen listede görüleceği gibi 115-132nci satırlar iki kere neşredilmiştir.

Yine *Tarik* gazetesinin 8 Nisan, 23 Mayıs, 24 Mayıs ve 25 Mayıs 1888 tarihli nüshalarında "*The Rape of Lucrece*"in kısa bir özeti ile muhtelif parçalarının tercümesi yayınlanır.

Bunlar Lucrece'in "gecenin esrâr u hafâyâ-yı gayr-ı mer'iyesi hakkında ettiği tazallum ve şikâyatı" (764-854), "fırsat"a hitabı (876-896) ve 1016-1211inci satırlardır.

Aslı 1855 mısra olan bu uzun şiirin aşağı yukarı beşte birine yakın bir kısmı çevrilmiştir.

Shakespeare'e ait olmadığı kabul edildiğinden son Arden baskısında⁴⁵ bahis konusu edilip metni verilmeyen *The Lover's Complaint*'in tamamı, aynı gazetenin 3 ve 8 Haziran 1888 tarihli nüshalarında neşredilir.

Shakespeare'in, değersiz olduğu münekkitletlerce kabul edilen, fakat devrinde şâire şöhret kazandırmış olan bu şiirler Nâdir tarafından "Shakespeare'in eş'ârından" örnekler diye sonnetlerle birlikte türk okuyucusuna tanıtılmıştır.

Tenkidi görüşlerin başlamış olmasına rağmen, bu devirde telif ve tercümelerin ciddi bir tenkide tâbi tutulmadığı malûmdur. Hattâ daha sonraları Servet-i Fünûn devrinde eser tenkidine büyük önem verilir ve batının önder sanatkarları takip edilirken bile Tevfik Fikret'in hiç de iyi bir şâir olmayan François Coppée'yi benimseyip taklid ettiği hatırlanırsa, bir sanatkar olmayan Mehmed Nâdir'in bu değersiz sayılan eserleri takdir ve tercihi tabîî görülür.

Mehmed Nâdir'in diğer tercümelerinde görülen özellikler aynen bunlarda da mevcuttur. Bu özelliklerin ve kusurların tekrarını lüzûmsuz

görüyorum. Ancak, o zamana kadar görülmediğini zannettiğim bazı imajların zikredilmesi gerekir. Zirâ Servet-i Fünûn'un çok çarpıcı imajları için ortam, bu gibi tercümelerle hazırlanmıştır.

Lucrece'in hetki'ndeki "zehirli bulutlar", "ebhâr-ı müteaffine" "gümüş renkli gece kraliçesi", "ketum olmayan gündüz" (ketum olmayan "jealous" mukabili kullanılmıştır), "berrak su mabedi", "Niçin kurbağalar, berrak su mabedlerini, zehirli balıklarla tesmim ediyorlar", Venus ve Adonis'teki "hâb-i bukâda bulunan fecrin son veda", "dest-i rebûbiyet", "dalgiç kuşların-dalga üzerinde başlarını gösterir göstermez- tekrar suya daldıkları gibi", "mâf damarlı benefşeler", "biçâre buse" imajları örnek olarak gösterilebilir.

Gerek bu şiirler gerek *Bir âşıkânın tazallumâtı* bu devir mensur şiirleri arasında dikkati çekecek durumdadır. Bilhassa *Bir âşıkânın tazallumâtı*'nda tasvir edilen kız, ara nesil ve Servet-i Fünûn devrinin bir çok şiir ve mensur şiirlerinde tasvir edilen kızları çok andırır.

"Ne muntazam örülmüş, ne de perişan bırakılmış olan saçları, şuh meşrepliğin bir dest-i lâkaydânesini ifhâm ederdi. Hâsılı fitil gibi ince örülmüş bir kaç saç, hasır şapkasının arasından inmiş, soluk çehresinden aşağı doğru sarkmış gitmiştir."

Bu noktayı işaret etmekle beraber, bu devrin resimli dergilerinde neşredilen, aşağı yukarı, yukardaki tasviri andıran genç kız resimlerini unutmamak gerekir. Devrin şâirlerinin bu resimlerin altına "tasvîrî şiirler" yazdıkları da malumdur.

Nâdir'in bu tercümelerinin bu zevkin yayılmasında bir tesiri olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylenilemez. Tesir etmiş olabileceği gibi, bizzat kendisinin de umumî zevkin tesiriyle bu şiirleri çevirmiş olması mümkündür.

Lucrece'in hetki, okuyucuya bir mitolojik hikâyeyi daha tanıtır. Bu Philomène efsânesidir.

Kitap haline gelen tercümelerin kalıcı mahiyette olmalarına mukabil, dergi ve gazetede kiler geçicidir, fakat ikinci gruptaki neşriyat daha geniş bir okuyucu kitlesine hitâb eder. Ayrıca bu devirdeki dergi ve gazetelerin ömrü, günümüzdekiler kadar kısa değildir. Kitap şeklinde Shakespeare tercümelerinin pek az olduğu bu devirde, sadece bir iki tiyatro eserinin yazarı olarak tanınan Shakespeare'in şâir cephesini de geniş okuyucu kitlesine tanıtmaları bakımından Nâdir'in yaptığı bu tercümeler ehemmiyetlidir.

NOTLAR

- 1 *Türkiye Maarif Tarihi*, c. III, *Mutlakiyet devri mektepleri*, İstanbul 1941, s. 814-828.
- 2 26 Receb 1301 (1884) te Elhac İbrahim Efendi'nin arapça tedrisatını tenkid eden imzasız bir yazıyı *Tercüman-ı hakikat*'te neşreder. İbrahim Efendi ona cevap verir. Buna göre 1301 de *Şemsü'l-maarif*'teki derslerine devam etmesi lâzım.
- 3 *Tercüman-ı hakikat*, *Tarik*, *Mecmua-i Muallim*.
- 4 Milli kütüphane kataloğunda Mehmed Nâdir tarafından yazılmış iki kitap mevcuttur. "*Hesab-ı nazari*", İstanbul 1926, Millî mat., 333s. T. C. Maarif Vekâleti neşri; ve *Hesab-ı nazari* - Umum liselerin son sınıflarında ilm-i cebirden sonra tedris edilmek üzere yazılmış ise de selâhiyatdâr komisyon tarafından (muallim kitabı) olarak kabul olunmuştur. 2. cüz, İstanbul 1926, Milli Matbaa, T. C. Maarif Vekâleti neşriyatı.
- 5 *Talim ve terbiye-i etfâl gahad usul-i tedris* (4 makale) *Tercüman-ı hakikat*, 16 Teşrin-evvel 1311 (1895); aynı gazete, 22, 23, 31 Teşrin-i evvel 1311 de Pestaloci hakkında bir yazı.
- 6 Fenelon, *Duc de Burgonie'ye mektub*, *Afak*, nr. 7, 23 C. evvel 1300, s. 221-Lamartine, *Mevt*, *Afak*, nr. 6, R. ahir 1300, s. 183-185.
- 7 Victor Hugo'nun bir mütalaası, *Envar-ı zekâ*, nr. 25, s. 544-553.
- 8 Victor Hugo-Mirabeau, *Envar-ı zekâ*, nr. 28, 1301. s. 636-645.
- 9 *Kıskançlar*'da (s. 8, 19) Nâdir *Kış masalı*'nı daha önce tercüme etmiş olduğunu söyler.
- 10 *Matbaa-i Esad İzzet*, 45 s. Bu tercümeyi daha önce Mustafa Nihad ve İsmail Habib zikrederler : *Avrupa edebiyatı ve biz*, s. 531, 1963, s. XXVII-XXXII.
- 11 nr. 2-7.
- 12 nr. 1, s. 5-8, 1 Mart 1303.
- 13 nr. 6, 25 Cemaziyelahir 1299, s. 81-87.; nr. 7, 10 Receb 1299, s. 1299. s. 108-110 ve nr. 8, 25 Receb 1299, s. 124-126.
- 14 Cemiyetin programı derginin 12. nci sayısında ilân edilir.
- 15 Cemiyet-i hâdim-i terakki-yi maarif kütüphanesi, mütercimi, *Şemsü'l-maarif* mektebi ders nazırı Nâdir, 36 s. tarihsiz.
- 16 Melin Has-Er, *Tanzimat devrinde lâtîn ve grek antikitesi ile ilgili neşriyat* (1254-1300 seneleri arasında neşredilen kitaplar ve muhtelif mecmualarda çıkan yazılar) Mezuniyet tezi, *Türkiyat Enstitüsü* nr. 523, s. 57-59.
- 17 Claudius Shakespeare'in *Hamlet* nâm piyesindeki eşhâsdan birinin ismidir, şeklindeki bir dip notuyla bu şahsı tanıtır : s. 8.
- 18 Nâdir bu isim hakkında dip notunda şu bilgiyi verir. "Shakespeare'in *Macbeth* nâm piyesinde, üç sâhire cadunun ilkâat ve igvasıyla *Macbeth* -ki muahharen İskoçya kralı Duncan tarafından Cawdor Thane'i tayin kılınmıştı- kral olmak için, merhum Duncan'ı katletmiştir. . ilh. Thane lâfzı (Anglo-Sakson) lisanında Lord (Bey) manasına gelir. s. 9.
- 19 Nâdir'in verdiği izahat : "Şu üç isimden her biri, Shakespeare'in birer piyesinin ve mezkûr piyeslerinde birer şahsın isimleridir" s. 9.

18. Bu şahıslar hakkında da şu izahatı verir : "Shakespeare'in *Hamlet* piyesinde, Ophelia Hamlet'in ve *Romeo ve Juliet* piyesinde, Juliet, Romeo'nun maşukası, ve *Macbeth* nâm tiyatrosunda Desdemona Macbeth'in zevcesidir." (s. 9. Bu açıklamada Desdemona'yı yanlış olarak Macbeth'in karısı olarak gösteren Nadir, Macbeth'i daima (مات) şeklinde yazar.

19. Bu paragraftaki sözler Shakespeare'in *Venüs ve Adonis* şiirindendir. Fakat ne müellif, ne de mütercim bunu zikrederler. Nâdir daha sonra bu şiirin bir kısmını *Tarik* gazetesinde tercüme edecektir.

20. Nâdir'in dip notunda verdiği izahat şudur : "Shakespeare'in "*Hiç için çok gürültü*" nâm piyesinde, Floransalı bir genç senyörün ismi olup, bu senyör, Aragon kralı Don Pedro'nun pek sevgilisidir". (s. 18)

Bu piyes 1944 te Hamit Dereli tarafından *Kuru gürültü* adı ile çevrilmiştir.

21. Nadir'in izahatı "(Claudio)nun maşukası". s. 19.

22. Daha önce çevirdiği "Kış masalı nâm romanda (Pandosto)nun ismidir" diye izah eder. s. 19. Bu piyes Mefharet Ersin'in tercümesinden oynanmış fakat basılmamıştır. Eserin hikaye şeklindeki neşri: Adnan Yaltı, Shakespeare'den hikâyeler, s. 75-90.

23. Cymbeline dilimize hiç çevrilmediği gibi oynanmamıştır da. Eserin hikâyesi, Adnan Yaltı'nın tercümesinde: s. 182-198.

24. Nâdir bu şahıs hakkında da şu izahatı verir : "Shakespeare'in *Othello* serlevhali piyesinde, Venedik cumhuriyeti hizmetinde müstahdem magribî bir ceneraldir", s. 21.

25. Nâdir'in izahatı : "Othello'nun bayraktarıdır" s. 22 not.

26. *Hiç için çok gürültü* ile (Bandello) nun şu "Tembere du Kardo'nun Mesina'da (Fenisi Leonati) ye ne vechile taaşşuk ettiği ve mumaileyha ile tezevvüc etmezden mukaddem vukubulan vukuat-ı garibe ve muhtelifenin beyanı" unvanlı hikâyenin tercüme olunup sonraki nüshalarda neşredileceğini söylemesine rağmen (s. 35) bu tercümeyle rastlanmamıştır.

27. Çev. S. Eyüboğlu, -Mina İrgat, 1956, XXXI-152 s. Dünya Edebiyatından tercüme-ler, İngiliz klasikleri : 65.

28. not 20.

29. Lamb'in hikâyelerinden tercümeleri Adnan Yaltı tarafından 1965 te yapılmıştır. s. 75-90, 182-198.

30. II, nr. 26, s. 561-565, 585, 586

31. nr. 39, s. 617.

32. "İstersen yıldızları aşında ateş bilme,
İstersen güneşi de durmayıp döner sanma,
İstersen doğruluğa inanma, uydurma de,
Ama şüphyle bakma bir an bile sevgime.
"Ah sevgili, Ophelia, şiir yazmakta beceriksizim, iç çekişlerimi hece sayısına sığdıramıyorum. Ama seni çok sevdiğime, en çok sevdiğime inan. Elveda.

"Aziz kadın, edebiyen senin,

Bu tende can kaldıkça senin olan, Hamlet"

Orhan Burian, *Hamlet*, (2. baskı), 1958, Ankara, s. 51.

33. Hamlet'in daha sonraki tercümelerinde de mânânın verilmesi ön plânda tutulduğundan aynı kelimenin tekrarına dikkat edilmemiştir. Abdullah Cevdet, s. 69; Sabahattin Eyüboğlu, s. 65. Sadece, İngiliz edebiyatı seminer tercümesinde buna dikkat edilir :

Yıldızların ateş olduğundan şüphe et,

Güneşin döndüğünden şüphe et,

Hakikatin bir yalan olduğundan şüphe et,
Fakat aşkımdan asla şüphe etme. (s. 34-35) (1941 neşri)

34. 1958, s. 17.

35. *Dergi*, I, İstanbul, 1944, s. 71-74.

36. Sahife numaraları 1955 deki tercümeyle aittir.

37. Tro.-Call here my varlet; I' ll unarm again,
Why should I war without the walls of Troy
That find such cruel battle here within?
Each Trojan that is master of his heart,
Let him to field; Troilus, alas, hath none!

Pan.-Will this gearne'er be mended?

Tro.-The Greeks are strong, and skilful to their strength,
Fierce to their skill, and to their fierceness valiant;
But I am weaker than a woman's tear,
Tamer than sleep, fonder than ignorance,
Less valiant than the virgin in the night,
And skillless as unpractis'd infancy (I, 1, 1-12)

Pan.-Well, she look'd yesternight fairer than ever I saw her look, or any woman else.

Tro.-I was about to tell thee; when my heart,
As wedged with a sigh, wuld rive in twain,
Lest Hector or my father should perceive me,
I have, as when the sun doth light a storm,
Buried this sigh in wrinkle of a smile.
But sorrow that is couch'd in seeming gladness
Is like that mirth fate turns to sudden sadness

Pan.-An her hair were not somewhat darker than Helen's -well, go to- there were no more comparison between the women. But, for my part, she is my kinswoman; I would not, as they term it, praise her, but I would somebody had heard her talk yesterday, as I did. I will not dispraise your sister Cassandra's wit; but-

Tro.- O Pandarus! I tell thee, Pandarus-
When I do tell thee there my hopes lie drown'd
Reply not in how many fathoms deep
They lie indrench'd. I tell thee I am mad
In Cressi's love. Thou answer'st "She is fair"-
Pourest in the open ulcer of my heart-
Her eyes, her hair, her cheek, her gait, her voice,
Handlest in thy discours, O, taht her hand,
Inwhose comparison all whites are ink
Writing their own reproach, to whose soft seizure
The cygnet's down is harsh, and spirit of sense
Hard as the palm of ploughman! (I. 1, 32-58)

Bu parçanın tercümesi S. Eyüboğlu-M. İrgat tercümesinde şöyledir:

Tro.- Uşağım gelsin, çıkaracağım zırhımı :
Ne diye çıkıp dövüşeyim Troya surlarının dışında,
Kendi içimde böylesine amansız bir savaş varken?
Yüreğine güvenen her Troya'lı gitsin döğüşsün;

- Ben Troilos, ben kaptırdım yüreğimi.
 Pan.- Nereye varacak bunun sonu?
 Tro.- Yunanlılar kuvvetli, kuvvetli oldukları kadar akıllı,
 Akıllı oldukları kadar çetin, çetin oldukları kadar da cesur;
 Bense, bir kadının göz yaşları kadar bitkinim,
 Uyku kadar yumuşak, cehalet kadar alık,
 Gecenin karanlığında kalmış bir kızdan daha ürkek,
 Toy çocuklardan daha akılsız.
 Pan.- Doğrusu, dün gece her zamankinden daha güzeldi, her kadından daha güzel.
 Tro.- Ne diyordum... tam içimi çekecekken,
 Yüreğim ortasından ikiye bölünecekken,
 Hektor yahut da babam farkına varır diye,
 İç çekişimi bir gülümsemeye boğdum,
 Fırtınalı gök yüzünü güneşin ışığa boğması gibi,
 Ama sahte bir gülüşle gizlenen dertler.
 Kaderin insana birden zehir ettiği sevince benzer.
 Pan.- Saçları Helena'nın saçlarından azıcık daha koyu olmasaydı, Kressida ondan
 kat kat güzel olurdu... Ne ise... bırak, benim akrabam, onu övmek bana
 düşmez; ama isterdim ki, dün akşam benim yerimde bir başkası olsaydı da,
 konuşmasını dinleseydi. Senin kız kardeşin Cassandra'nın zekâsını küçüm-
 seyecek değilim ama...
 Tro.- Ah Pandaros! Ne diyeyim sana Pandaros
 Ben sana ümitlerim denizlere düştü, boğuldu diyorum,
 Sen tutmuş denizler kaç kulaç diyorsun bana.
 Ben Kressida beni deli etti diyorum,
 Sen hâlâ Kressida güzeldir diyorsun bana,
 Yüreğimi kemiren yaranın üstüne sen gelmiş.
 Gözlerini, saçlarını, yanağını, yürüyüşünü, sesini döküyorsun.
 Tutmuş elini anlatıyorsun bana,
 O el ki, beyazlar onun yanında mürekkep olur,
 Karanlıklardan dert yanarlar. O el ki, yumuşaklığı yanında,
 Kuğu yavrularının tüyleri bile sert kalır,
 Bir rençberin nasırlı avucu kadar.
 38 Romeo ve Juliet, çev. Yusuf Mardin, 1945, s. 46.
 39 Jul.- 'Tis but thy name that is my enemy,
 Thou art thyself, though not a Montague.
 What's Montague? It is nor hand, nor foot,
 Nor arm, nor face, nor any other part
 Belonging to a man. O, be some other name!
 What's in a name? That which we call a rose
 By any other name would smell as sweet;
 So Romeo would, were he not Romeo call'd,
 Retain that dear perfection which he owes
 Without that title. Romeo, doff thy name;
 And for thy name, which is no part of thee,
 Take all myself.
 Rom.- I take thee at thy word,
 Call me but love, and I'll be new baptiz'd;

- Henceforth I never will be Romeo.
 Jul.- What man art thou, that, thus bescreen'd in night
 -So stumblest on my counsel?
 Rom.- By a name
 I know not how to tell thee who I am:
 Because it is an enemy to thee;
 Had I it written, I would tear the word.
 Jul.- My ears have yet not drunk a hundred words
 Or thy tongue's uttering, yet I know the sound:
 Art thou not Romeo, and a Montague?
 Rom.- Neither, fair maid, if either thee dislike.
 Jul.- How cam'st thou hither, tell me and wherefore?
 The orchard walls are high and hard to climb;
 And the place death, considering who thou art,
 If any of my kinsmen find thee here.
 Rom.- With love's lught wings did I o'erperch these walls,
 For stony limits cannot hold love out,
 And what love can do, that dares love attempt.
 Therefore thy kinsmen are no stop to me.
 Jul.- If they do see thee, they will murder thee
 Rom.- Alack, there lies more peril in thine eye
 Than twenty of their swords; look thou but sweet,
 And I am proof against their enmity.
 Jul.- I would not for the world they saw thee here.
 Rom.- I have night's cloak to hide me from their eyes;
 And but thou love me, let them find me here.
 My life were better ended by their hate
 Than death prorogued wanting of thy love.
 Jul.- By whose direction found'st thou out this place?
 Rom.- By love, that first did prompt me to enquire;
 He lent me counsel, and I lent him eyes,
 I am no pilot, yet, wert thou as far (II-2, 38-81)
 Yusuf Mardin'in tercümesinde bu metin şöyledir :
 Jul.- Benim düşman olduğum yalnız senin adıdır.
 Montague olmasan da bu vücut yine senin,
 Zaten Montague nedir. Ne eli bir erkeğin,
 Ne ayağı, ne kolu, ne de başka bir uzvu.
 Başka ad takın! İsmi bir kıymeti olur mu?
 Gül denilen çiçeğin adı değişse bile
 Kokacaktır o yine eski güzelliğiyle.
 Romeo olmasaydı Romeo'nun da adı,
 Mükemmeliyetinden bir şey kaybolamazdı.
 At bu ismi Romeo, sana ait olmıyan
 Adını redde bedel al bütün varlığımı.
 Rom.- Alıyorum o halde.
 Sen yeniden vaftiz et beni, bana "Aşkım" de,
 Bundan böyle Romeo adı taşımam ben de.
 Jul.- Kimsin böyle gecenin içine gizlenerek

- Sırrımı öğrenmeğe gelen yabancı erkek.
 Rom.- O, öyle bir isimle anılmakta kışana
 Kim olduğunu nasıl anlatacak bilmiyor.
 Düşmanın adıdır diye bu addan ben de
 Güzel meleşim inan, tiksindir, iğrenirim.
 Yazsaydım ben elbette, yırtar atardım şimdi.
 Jul.- On cümle kadar bile duymadı kulaklarım
 Senin ağzından, fakat yine hat'rimda sesin,
 Montague'lerden biri, Romeo değil misin?
 Rom.-Ne o, ne de öbürü, hoşlanmıyorsan eğer.
 Jul.- Hem buraya sen nasıl geldin, elâlem ne der?
 Bahçenin duvarları yüksek aşılması zor
 Hem sonra sen bir kere kim olduğunu düşün
 Görülecek olursan muhakkaktır ölümün!
 Rom.-Sevginin kanadları duvarları aşıyor,
 Durduramaz sevgiyi elbette taş hudutlar,
 Aşkın teşebbüs edip başarmadığı ne var?
 Bana mâni olamaz aileden hiç kimse.
 Jul.- Ah! Seni öldürürler burada görürlerse.
 Rom.- Çekilmiş kılıçlarla yirmi düşmanın eli
 Değildir gözlerinden daha tehlikeli.
 Sen bana yalnız tatlı bir tebessümünle bak,
 Düşmanlarımdan beni sade bu koruyacak.
 Jul.- Yok, dünyada istemem burada görülmeni.
 Rom.- Gizleyecektir gece bakışlarından beni.
 Sevmiyecek olursan bulmuşlar bunda ne var?
 Sevgini bekleyerek tehir dense ölmeği
 Kinleri hayatıma bir son versin ne çıkar.
 Jul.- Sana kim gösterdi de bulabildin bu yeri?
 Rom.- Bu fikri ilham eden aşkının yardımıyla.
 O akıl verdi bana, ben de ona göz oldum. (s. 45-46)

40 "İnsan ölüme olan borcunu ancak bir defa ödeyebilir. Kleopatra ise ödedi. Se-
 nin istediğini senden evvel yaptı. Son sözü "Antonius! ey asillerin asili Antonius!" iken,
 acı bir inilti Antonius adını kesti, dudakları ile kalbi arasında ikiye böldü. Böylece ismini
 içine gömerek can verdi" (Antonius ve Kleopatra, Çev. İngiliz Edebiyatı Semineri, İstan-
 bul, 1949. s. 119-120)

41 William Shakespeare'den Soneler, İstanbul, 1964, s. 8.

42. İngiliz edebiyatı tarihi, Elisabeth devri ve Shakespeare c. II, İstanbul. 1943,
 s. 177.

43 aynı eser, s. 181-186.

44 nr. 9, 15 Mart 1304.

45 The Poems, neşreden F. T. Prince, Arden Edition, London, 1961.

